कै. गणेश पांडुरंग टांकसाळे

चीफ् कंपाउंडर,

गव्हमेंट हॉस्पिटल,

पुणे, ठाणे.

लेखक

व

प्रकाशक

बाळकृष्ण गणेश टांकसाळे

जागतिक स्वरूपांत
शास्त्र-शुद्ध
आपली लिपि

लेखकः—बा. ग. टांकसाळे

माजी शिक्षक

छ. ल. प्रा. स्कूल, दादर, मुंबई.

प्रकाशकः—
बाळकृष्ण गणेश टांकसाळे
किर्लोस्करवाडी.

प्रथमावृत्ति ऑगस्ट १९४२

मुद्रकः—
रतनलाल डी. शहा, एम्. ए.
रत्नाकर प्रेस, सांगली.

जागतिक स्वरूपांत

शास्त्र शुद्ध

आपली लिपि

OUR SCRIPT

AS

THE WORLD SCRIPT

कांहीं महत्त्वाच्या खुणा

Tele printing आणि Automatic Composing या दोन गोष्टी जाहिरात-दृष्ट्या वृत्तपत्रांना आजच्या जाहिरातीच्या जगांत अत्यंत महत्त्वाच्या आहेत. आणि हें वरदान जगांतल्या हजारों लिप्यांपैकीं अेकट्या अेकच रोमन लिपीला मिळालें असूनसुद्धा आज तिला शुद्धीची अत्यंत निकड भासत आहे. मग लक्षांत घ्या...पण मी आता आपल्यापुढे नागरीचें अेक स्वरूप ठेवीत आहें तें पाहा. रोमन लिपीला नाक मुरडत नसाल तर हीहि लिपि तुह्मांला आवडलीच पाहिजे. हिचें लेखन हुबेहूब रोमन लिपीप्रमाणे तर आहेच. शिवाय (१) पूर्वीचेंच वळण व लिहिण्या-वाचण्याची पद्धत कायम ठेविली असून (२) कोणत्याहि बाबतींत रोमन अितकीच प्रभावी आहे. (३) अतिशय सुलभ तर आहेच; पण (४) त्याहूनहि शास्त्रशुद्ध आहे. केवळ चुणूक Spark दाखविण्यासाठींच या पुस्तकाचा जन्म आहे.

(१) ख, घ, छ, झ, ठ, ढ, ण, थ, ध, फ, भ, श, ळ, हे केठार वर्ण हवे असतील तेव्हा क, ग, च, ज, ट, ड, न, त, द, प, ब, स, ल, या कोमल वर्णांपुढें 'ह' ठेवावा. आणि (२) 'अ'कारी व्यंजनाचा पूर्ण उच्चार होत असेल तर त्यापुढे (आ, अि, अी, उ, ऊ, अित्यादींच्या ा, ि, ी, ु, ू अित्यादि Representatives प्रमाणे) 'अ' ठेवावा असे मुख्य दोन (बाकींचेसाठीं पुस्तकांतील विवेचन पाहा.)

नियम लक्षांत घेतले तर [(१) वर्णसंख्या २/५ कमी होते. (२) जोडाक्षरें नाहींशीच होतात]—तर साक्षरता प्रचार किता दूर आहे, सांगा.

उर्दू, रोमन आणि देवनागरी यांपैकीं कोणती लिपि हिंदी लोकांनी स्विकारावी हा अेक मोठाच प्रश्न आज हिंदुस्तानांतील लोकांना चालू महायुद्धापेक्षाहि अधिक भेडसावीत आहे—याच प्रश्नावर हिंदुस्तानचें सारें भवितव्य अवलंबून राहणार आहे; इतकेंच नव्हे तर हिंदुस्तानचा हा प्रश्न जमेस धरूनाहि हिंदुस्तानाबाहेर पाहूं जातां साऱ्या जगालाच आज अेकलिपीची—लिपिशुध्दीची अत्यंत जरूर भासत आहे असें दिसतें. आणि एवढ्याचसाठीं कांहीं दोष पतकरूनहि हें पुस्तक आज तातडीनें प्रसिध्द करीत आहें.

लिपि—शुध्दीच्या अंतिम स्वरुपाची आज केवळ तोंड—ओळख तरी व्हावी म्हणूनच कमींत कमी हजारबाराशे पानें व्यापणारा संसार अवघ्या ५० पानांत गुंडाळावा लागला. अशीच दुसरी महत्वाची गोष्ट परिस्थितीचा शिखंडी आड करून नाइलाजाने सांगावी लागत आहे, कीं आज प्रसिध्द होत असलेल्या स्वरुपांतच हें पुस्तक ११ वर्षांपूर्वी प्रसिध्द व्हायचें होतें; त्याची भूमिका तर १५ वर्षांपूर्वीच तयार झाली होती. परंतु त्यामुळेच आज 'तुमच्या मागे कोणता अनुभव आहे ?' असा प्रश्न, कोणीं विचारल्यास त्याला 'हीं मोलाचीं ११ वर्षें मीं त्यासाठींच (व्यर्थ) व्यतित केलीं आहेत ' असें उत्तर देण्याचा अधिकार मीं संपादन केला आहे. ६-६-७-७ वर्षांच्या बाळगोपाळांना ' श्रीगणेशा; ग, म, भ, न; अेकी अेक, दुरकी दोन ' शिकवण्यांत वल्बल ६ वर्षे खर्च केलीं तशींच डिग्रीयुक्त मराठी, गुजराथी, अिंग्रजी आणि ' विजापुरे ' अेवढ्या टाइपांचा प्रत्यक्ष कंपोझ करीत वृत्तव्यवसायांत २॥-३ वर्षें घालविलीं आहेत.

आपणहि अेकादी लिपि बनवावी असें वाटत असतांहि......

फक्त तीनच टाअिप जवळ असल्यामुळें (अितके देखील अेकेच ठिकाणीं मिळणें सहसा शक्य नसतें.) सध्या फक्त चारच भाषांचा समावेश करतां आला आहे.

धर्म, संस्कृति, पंथ, मतें, भाषा वगैरेवगैरे संबंधीं कोणाची अेक-वाक्यता होवो वा न होवो (तो या नंतरचा प्रश्न आहे) पण आधी अेकंदर जगाच्याच भवितव्याच्या दृष्टीने अेक–लिपि होणें अत्यावश्य आहे. 'अठरा जाती छत्तीस पंथ ' हिंदुस्थानने अिकडे दुर्लक्ष करून चालेल काय ?

मात्र, नागरीचें रो म न लि पी ला श ह म्हणून हें (या पुस्तकांत दाखविलेलें) रूपहि किंवा रोमन लिपि हीहि ' जागतिक लिपि (The World Script) ' होण्याला पुष्कळच असमर्थ आहेत, हेंहि मला येथेच सांगितलें पाहिजे.

नागपंचमी,

१६ आगस्ट १९४२.

बा. ग. टांकसाळे.

आगामी

चित्रकथा

(१) जातभाअी

(महायुद्धाच्या पार्श्वभूमीवर आधारलेलें अेक जागतिक सत्य)

(२) बेकारी

(अेका शास्त्रज्ञाच्या जीवनाचें विशेष चित्र)

(३) ओ

(स्त्री-जीवनाचें यथातथ्य स्वरूप)

(४) पुरस्कार

(अेका महत्त्वाच्या सामाजिक प्रश्नाचें अचूक उत्तर.
अेका हिंदविख्यात नटीच्या द्विभूमिकेसाठी)

विनोद्‌कथा

— अेका नव्या दृष्टिकोनांतून पाहिलेली भूमिका— बाळोबा

कविता—संग्रह

शिशु-गान

(शिशु आणि वर्ग १-२ करिता)

बिरबल आणि बादशाहा

अकबअर नावाचा ओक मउसअलमानी ी राजा ओका काळही ी बअराच लो ोकपरीय हो ोउउन गोला. तो ो सवअतःचया दहअररमा- ोतकोच दउसरयाचयाही दहअररमाचो रअकषअनह कअरी ी. तयाचया नअ-उउ परअदहाना'पा ोकी ी बीरबअल हा हीनदउ परअदहान तयाचा अतीसहअय आवअडता हो ोता. तयाची ी तहअटटा कअरावी ी महअनहउउन ओको दीवसही ी बादसहाहा तयाला महअनहाला, ' बीरबअल, काळ रातरी ी मी ी सवअपनात पाहीलो, की ी तउउ चीकहलात पअडला असउउन मी ी मातर मअदहात लो ोळहअत आहो. '

या सा'गनहयातला बादसहाहाचा होतउ ओ ोळहकहउउन नोहअमी ोपरअमानहोच चअटकअन बीरबअल महअनहाला, ' कहावीनद, माजहया सवअपनात मातर तउमही ी मअला चाटी ोत हो ोता नी ी मी ी तउमहाला चाटी ोत हो ोतो ो. '

बीरबअलाचया या चअतउरा- ोचया बो ोलनहयानो बादसहाहा पहारअच कहअजी ोळ जहाला.

બાદશાહ અને બિરબલ

अकबअर नामनो ो ओक मउसअलमानी ी राजा आगअलहना वअकहअतमा बअहउउज लो ोक-परीय तहअ- ी ी गअयो ो. ओ पो ोताना दहअररमपरअमानहोज बी ीजाना दहअररमनउ रअक-षअनह कअरतो ो हअतो ो. तोना नअव परअदहानमा बीरबअल हीनदउ परअदहान तोनो बअहउउज गअमतो ो हअतो ो. तोनी ी मअषकरी ी कअरवाना होतउतही ी ओँक दीवअस बादसहाहो कअहयउ, ‘बीरबअल कालो सवअपनमा मो जो ोयउ को तउउ कादअवमा पअडोलो ो हअतो ो अनो हउ मअदहमा आतहअडतो ो हअतो ो.’

बादसहाहअना कअहोवानउ होतउ सअमजहीनो हअममो-सहनी ी मापहअक बीरबअलो तअरतअज कअहयउ, ‘कहावीनद, मारा सवअपनमा मो जो ोयउ तो ो तअमो मअनो चाटता हअता अनो हउ तअमनो चाटतो ो हअतो ो.’

बीरबअलना चअतउरा- ी ी बहअरोला उततरतही ी बादसहाह ओकदअम नअरअम पअडी ी गअयो ो.

बीरबल और बादशाह

अकबअर नाम का ओक मउसअलमान राजा कीसी ी काल मो बअहउत लो ोक-परीय रअह चउका हा ी. वअह अपनो दहअररमको सअमानहीं दउउसरो' को दहअररमका रअकषअ-नह कअरता तहा. उसको नाउ मअनतरीयो ो' मो सो ओक बी ीरबअल तहा, यअह हीनदउ तहा आउर बादसहाह का बअहउत परीय तहा. ओक दीन उसकी ी ह ॅनसी ी कअरनो को ईरादो सो राजा बो ोला, 'बी ीरबअल, कअल रात को ो मा ीनो सवअपन मो दोकहा की तउम की ीचअड मो आउर मा ी सहअददह मो लो ोट रअहो हा ी.'

यअह सउनते ही बादसहाह का होतउ सअमअजह कअर बी ीरबअलनो जअवाव दीया, 'जअहा ॅपअनाह, मोरो सवअपन मो आप मउजहो चाट रअहो तहो आउर मा ी आपको ो.'

ब ीरिबअल को रअस-चअतउरा-ी ी बहअरो उततर को ो सउनकर बादसहाह बअहउत लअजजीत हउा.

ಬಿರಬಲ ಮತ್ತು ಬಾದಶಹಾ

अकबअर नोमब होसअरीन वअबब मउसअलमान अरअसअनउ हीनदअककी बअहअलह जअगअपरअसीददह नागी हो ोदअनउ. अवअनउ तअनन दहअररमवअनतोयो ओरअडनोयअवअर दहअररमवअननउ रअकषअनह माडउततीददनउ. अवअनअ वअमबअततउजअनअ परअदहानअरपा ोकी ो बीरबअल नोमब हीनदउ दहअररमद परअदहानअनउ बअहअलहो अवअनअ परी ोतीयअव नागीददनउ. अवअनअ चोषटोयअननउ माडबोकोनदउ वअनदउ दीवअस बादसहाहानउ बी िरबअललनीगो, ' बी िरबअलला, नानउ नीननो रातरअथअलली वअननउ कअनअसभननउ कअडोनउ. अदोनअनदअरो नी िनउ राडीयअलली हो ोरलहाडउततीददो वअनानउ जोनउतउपपदअलली हो ोरलहाडउततीदो.'

अी ि परअकार अननउव तअतव वअननउ तीलहीदउ नोहअमी ि परअकारदअनतो आगीनदागगो बी िरबअललनउ, ' मअहाराज, अदो वोलहोयअलली नअनअगो ोनदद कअनअसउ बीददीततउ. अदअरअलली नी िनउ नाननमअयअननउ मअततउ नानउ नीममअयअननउ नोककडततीददोवउ '

बी िरबअललनअ अी ि तअरअदअ माततननउ कोलही बादसहाहनीगो तउमबा नाहीरो उनटा- ित उ.

आजची घटका –

आजच्या घटकेला या जगांत ३०६४ भाषा चालू असून अेकट्या हिंदुस्तानांत ४८० बोलभाषा आणि १७९ लिप्या आहेत. परंतु...

दरेक क्षणाला जगांत अनंत घडामोडी होत आहेत, चंचल मानवांनी जड निसर्गाला कामाला लावल्यापासून 'मानव श्रेष्ठ की निसर्ग श्रेष्ठ?' असा प्रश्न खुद्द त्या जगन्नियंत्यालादेखील भेडसावीत असेल! आपला बुध्दिसागर मंथन करून आपण जड निसर्गाला कामाला लावलें तों तोच जड निसर्ग आपणांलाच निसर्ग-रूप करून टाकतो की काय हें आम्हां मानवांना कोडें पडलें तर नवल तें काय! स्त्री–पुरुष; लहान–मोठे; गरीब–श्रीमंत; बुद्धिजीवि–रूढि-प्रिय-गुलाम; जगाच्या कल्याणासाठी आत्मार्पण करणारे–केवळ जगण्यासाठीदेखील अज्ञानांत खितपत पडून आनंद मानणारे; अशा परस्पर विरुद्ध जोड्यांत इतकें महदंतर पडलें आहे, की उभयपक्ष जीव तोडून जागतिक स्वास्थ्याची आशा करीत आहेत, आणि तसें म्हटलें तर 'ही वेडी आशा तर नव्हे ना?' अशा शंकेने त्यांच्या मनांत घर केलें आहे. जगाच्या या फापट पसाऱ्यांत पावलों-पावलीं निरनिराळे पंथ, निरनिराळ्या जाती, निरनिराळे मतभेद, निरनिराळ्या भाषा व निरनिराळ्या लिप्या आढळून येतात. पैकीं धर्म, पंथ, जाती, मतभेद यांमधें या जगाची एकवाक्यता होण्याची कांही शक्यता असो वा नसो; पण एकभाषा–निदान एकलिपि होणें सहज शक्य आहे. आणि एकच एक गोष्ट अवश्य लक्षांत घेण्यासारखी आहे. ती ही, की वर उल्लेखिलेल्या प्रकारांना बहुतांशीं प्रमाणावर आळा बसवायचें का होईना, असेल–जागतिक स्वास्थाची मोठ्या प्रमाणावर आशा करावयाची असेल तर तें सामर्थ्य एकभाषेत–निदान एकलिपींत आहे हें खास!

– नी तिचें भीषण स्वरूप

प्रस्तुत प्रयत्न बहुसंख्याकांच्या हितासाठी आहे ही गोष्ट लक्षांत घ्यायला हवी. व्यक्तिशः आपण आपल्या सुखदुःखांकडे अनुभव या दृष्टीने पाहूं लागलों असतां आपल्याला आढळून येतें, की जोंपर्यंत आपणांला एकादी गोष्ट कळली नव्हती–तिची जाणीव झाली नव्हती–तिचें ज्ञान झालें नव्हतें तोंपर्यंत आपण फारच सुखांत होतों. आगामी संकटाची वा सुखाची कल्पना आपल्याला कुणी दिली तर आपण स्वीकृत कार्यापासून–निदान दैनंदिनीपासून ढळून बेचैन झालों होतों. थोडक्यांत 'पुष्कळदा अज्ञानांतच खरें सुख असतें' असें नेहमीच म्हणण्याची पाळी येते. परंतु आता 'तसं' अज्ञानीच राहाण्यासारखी परिस्थिति उरलेली नाही. आता जगाचें अनन्तत्व आपल्या डोळ्यांना चक्क दिसूं लागलें आहे. मात्र हें अनंतत्व आपल्या पूर्वजांनी वर्णिल्या स्वरूपापेक्षा निराळें बनत आहे असें दिसून येत आहे. अध्यात्मिक जगांत 'मानवधर्म, मानवधर्म' म्हणून त्यावेळच्या ज्ञान्यांनी जी महति गायिली–जो टाहो फोडला त्याच मानवधर्माला आजच्या विज्ञानयुगांत हरताळ फासला जात आहे. 'माणसाला माणसांसाठी पिंजरा तयार करावा लागला– तो त्यानं केला नि करविला' यांतच मानवधर्माचें अधःपतन आणि इतिश्री दिसत आहे. जगाच्या पाठीवर अजून अशी कांही ठिकाणें आहेत, की त्या ठिकाणच्या लोकांना मोटार किंवा सायकल ही काय चीज आहे हें माहीत नाही; वर्तमानपत्र त्यांच्या जगांत नाही; मग टेलिफोन, रेडिओ, सिनेमा अशांसारखी गोष्ट दूरच ! आणि जोंपर्यंत या गोष्टींचें सामान्य ज्ञान बहुसंख्याकांना होणार नाही तोंपर्यंत त्या बहुसंख्याकांवर मूठभर लोकांची सत्ता चालेल आणि ते अल्पसंख्याक असूनहि बहुसंख्याकांचे

ईश्वर राहातील. बरें, इतकेंहि करून कोणी उदार होऊन या बहुसंख्याकांना विज्ञानाच्या एकेका भागाचें का होईना, ज्ञान देऊं ह्मणेल तर बहुभाषा–भाषिकांचा प्रश्न त्यांना आडवा जातो. शिक्षण देणाऱ्याची भाषा एक तर शिक्षण घेणाऱ्याची दुसरीच. आणि असें ज्ञान द्यायला घ्यायला तर भाषेशिवाय–लिपिशिवाय दुसरें साधनच नाही नि तितकी सुलभताहि दुसऱ्या कशांतच नाही.

आपल्या नित्यकर्मांतहि आपणांला लेखन कलेला पुष्कळच महत्त्व द्यावें लागत आहे. साधे निरोप, आमंत्रणें, खुशाली, मतप्रचार, वृत्तप्रसार इत्यादि उत्तरोत्तर श्रेष्ठ प्रकारांची आपणांला हरघडी कमी आधिक जरुरी लागते. ज्याला तीनचार भाषा अवगत आहेत असा एकट्या दुकटा बहुजन समाजावर जुलमी सत्ता गाजवूं शकतो खरी; पण ती वितकीशी ताप दायक होऊं शकत नाही. दोनतीन भाषा ओळखणाऱ्याच्या ह्मणण्याला सारेजण मान तुकवतात; पण बहुजनसमाजाची एकुलती एक मातृभाषा जाणणारा मात्र त्यांचा देव होतो; बहुजनसमाजाला त्याच्याचपुढे तोंड वेंगाडण्याची पाळी येते. वरवर दिसायला हा क्रम विचित्र वाटला तरी सत्य आहे.

'गरजवंताला अक्कल नसते' या दृष्टीनें अडवणूक होणें ही गोष्ट गौण आहे; पण एरवी सुशिक्षित गणला जाणाराहि फसविला जातो. सावकार, पठाण आणि मारवाडी यांच्याकडून कर्ज काढतांना जास्त व्याजाच्या दराची कल्पना असली तरी शेवटी तो 'जास्त'च न राहातां 'जबर' ठरतो याचें कारण उघड आहे. धनको कर्ज देतांना आपल्या भाषेंत त्या कर्जाच्या अटी लिहून घेतो; उलट ऋणकोला त्या अटी लिहून देतांना भान न राहून स्वतःला न समजणाऱ्या भाषेला मान तुकवितो. कोर्टांत गेल्यावर मात्र त्याला या गोष्टी आठवूं लागतात. मग

निरक्षरांना तोंड द्याव्या लागणाऱ्या इतर क्षणिक सावकारांची गोष्ट दूरच; डॉक्टर, वकील, इतर जुलमी अधिकारी, गावगुंड अशांच्या सावलींत या बिचाऱ्यांना आपलीं प्रतिबिंबें पाहावीं लागतात. यावरून थोडक्यांत हें लक्षांत येईल, की हे आणि यांत न आलेल्या कांही भयंकर प्रकारांना आळा घालून बहुसंख्याकांची सोडवणूक करायची असेल तर परस्पर प्रत्येक व्यवहार एकभाषेंत—एकलिपींतच झाले पाहिजेत. एकलिपि झाल्याने प्रत्येकाला आपल्या परस्पर व्यवहाराचे धागेदोरे तरी संभाळतां येतील. थोडक्यांत, प्रथमतः परस्पर व्यवहार सुलभ व्हावे ह्मणून भाषा उत्पन्न केली गेली; पण ती आज अत्यंत स्वरूप घेतांच त्याच व्यवहाराला मारक ठरली आहे.

खरोखरीच हा वेडेपणा आहे काय ?

एकभाषेचा आणि एकलिपीच्या शक्याशक्यतेचा विचार करूं लागलें असतां तदंगभूत असा दुसराच प्रश्न उपस्थित होतो, की 'जग अतिशय सुधारलं आहे असं तुम्हीच कबूल करतां; मग सर्वांनी सर्वच भाषा शिकायला काय हरकत आहे ? निदान ज्याचं ज्या भाषेवांचून अडत असेल त्यानं ती भाषा शिकावी. उगाच एकभाषेचा नि एकलिपीचा बाऊ करून सर्व जगालाच वेडं ठरवण्याचा अट्टाहास न् उठाठेव कशाला करताय् ?'

मी म्हणतों, या प्रश्नाचें उत्तर वरच्या विवेचनांत आलेंच आहे. ज्यांची लिपि जगावर नांदत आहे असें आपण पाहातों, त्यांनाहि आज लिपि-शुद्धीची बोचणी लागून राहिली आहे. कोणताहि नियम नसलेली—वाटेल तशी आडवीतिडवी अस्ताव्यस्त पसरलेली Spelling ची कटकट त्यांची त्यांनाच जड झालेली आहे.

'अैकून अैकून बोलूं लागतो' या व्यवहाराने मनुष्य त्या त्या वातावरणांतून दुसऱ्या भाषा शिकूं शकतो; पण वाचनाखेरीज हें ज्ञान तो वाढवूं शकत नाही आणि वाचनासाठी त्याला त्या लिप्या शिकल्याखेरीज गत्यंतर नाही. याशिवाय लिपिज्ञान नसल्याने तर नुसत्या औचारिक ज्ञानाचा त्याला काडीचाहि उपयोग होत नाही — लिहिण्यावाचण्याच्या दृष्टीने इतरांइतक्याच सफाईने तोहि फसविला जाणें शक्य होतें. आणि नवीनवी लिपि शिकणें सर्वसामान्य माणसाला काळाच्या दाढेंतून सुटण्याइतकेंच भाग्याचें मानावें लागतें. अर्थात् हे सारेच फायदेतोटे संभाळून शास्त्रालाहि विशेष धक्के न देतां जागतिक पण चिरंजीव; सुलभ पण मनोहारी आाणि शुद्ध स्वरूप धारण केलेली कोणतीहि — प्रत्येक भाषा-बोधक लिपि आपल्याला शोधून काढावयास पाहिजे आहे.

आता साक्षरता-प्रचाराच्या दृष्टीने 'अक्षर ओळख' या मुद्याकडे पाहा. 'अक्षर-ओळख' ह्मणून आपल्याला (संस्कृतोद्‌भव भाषांचे) १३ स्वर आणि ३४—३५ व्यंजनें मिळून सुमारें ४८ अक्षरें शिकावीं लागतात. परंतु 'हीं ४८ अक्षरें 'मूळाक्षरें' ह्मणून तरी पुरीं पडतात काय ?' असा प्रश्न उत्पन्न झाला तर त्याला 'नाही' हेंच उत्तर द्यावें लागतें. बाराखड्यांची गोष्ट सोडली तर या ४८ मूळाक्षरांपासून होणाऱ्या जोडाक्षरांचीं रूपें पाहिलीं, की मनुष्य हतबुद्धच होऊन जातो. मनुष्याने स्वतःच्या सुखासाठी अल्पश्रमीं आाणि अल्पखर्ची म्हणून निर्माण केलेली लिपीच आज पिढ्यान्‌पिढ्या त्याचा जीव घेत आहे. ज्यांना गत्यंतरच नाही तेच 'निदान मातृलिपि' तरी शिकतात.

जोडाक्षरांचा हा मुद्दा कांही वेळ बाजूस सारून आपण आणखी एका मुद्याकडे पाहूं. या मुद्यांचा पांढरपेशांच्या दृष्टीने विचार केला तरी या

४८ ' अक्षरांची ओळख ' देतांना या ४८ खुणा कितीतरी अधिक वाटतात क, ख, ग, घ, ङ अशा तऱ्हेने– ' श्रीगणेशा ' पासून ' ज्ञ ' पर्यंत अंकलिपींत दिलेल्या पद्धतीने–उच्चारसौकर्य म्हणून ' अक्षर ओळख ' द्या; की ' ग, म, भ, न ' या लेखन–सौकर्य पद्धतीने ' अक्षर ओळख ' द्या; क, व, च, ब; र, व, ख; ट, ढ, द; इ, ह; अशा सादृश्य अक्षरांत ' अमूक अमूक कोणतें नी तमुक कोणतें ? ' असा प्रश्न उपस्थित होऊन हा एक कित्येक दिवसांचा गमतीचा गोंधळ होऊन बसतो....' लग्न ' या शब्दांत ' ग् ' ला ' न ' ' ग्न ' म्हणून सांगितलें तरी ' विघ्न ' या शब्दांत ' घ् ' ला ' न ' ' घ्न ' असें सांगावेंच लागतें. ' वृक्ष ' यांत ' व् ' ला ' ऋ ' ' वृ ' सांगितलें – फार काय ' कृष्ण ' यांत ' क् ' ला ' ऋ ' ' कृ ' सांगितलें तरी ' कृपण ' यांत ' क् ' ला ' ऋ ' ' कृ ' असेदेखील सांगावेंच लागतें; ' धृव ' यांतला ' धृ ' तर ' ध्रु ' असा लिहिला –छापला जातो. ' उच्छृंखल ' या सारख्या शब्दांच्या उच्चारांचे आणि लेखनांचे हाल तर विचारूंच नका ! ... जोडाक्षरांसाठी अक्षरें कापावीं आणि ठेंगणीं करावीं लागतात म्हणूनच जोडाक्षरांचा बागुलबुवा उत्पन्न झाला. अक्षरांचे पाय मोडून जोडाक्षरें लिहिणें हा मार्ग सुलभ आणि उत्तम आहे; पण अक्षरें कापून किंवा ठेंगणीं करून त्यांना दुसरीं अक्षरें जोडलीं की... साक्षरता – प्रचार म्हणून काँग्रेससारख्या मोठ्या संस्थेने आटोकाट प्रयत्न करण्याचें ठरविलें काय; हिंदी वृत्तपत्रांनी ' आमच्या पत्राला वाचकच नाहीत तर आम्हीं लेखकाना तरी कोठून मोबदला द्यावा ? ' अशी ओरड केली काय किंवा कोट्यवधि शाळा - कॉलेजेस् निघालीं काय – साऱ्यांच्याच नाड्या आंखडाव्यांत अशी मूळांतच सदोष वर्णांची ही लिपि आहे. (" ' अक्षर – ओळख ' कशी द्यावी ? " हा मुद्दाच येथे प्रस्तुत नाही.)

शिक्षकाचे—जा जो शिकवण्याच्या स्वरूपाच्या सूचना देतो—आणि शिकणाऱ्याचे हाल पाहिले, की मनापुढे विराट स्वरुपांत असा प्रश्न उभा राहतो, की 'मनुष्याने लिपि निर्माण केली ती स्वतःच्या सुख-सर्वस्वासाठी, की स्वतःला मरणप्राय दुःख होण्यासाठी ?' निदान चालू घटका तरी या प्रश्नांतल्या उत्तरार्धाकडे बोट दाखवित आहे. पांढरपेशांच्या दृष्टीने ही स्थिती आहे; मग बाकीच्या वर्गांचा विचार करण्याची जरूरच कोठे आहे ! त्यांतून ही 'अक्षर-ओळख' देण्याचे हल्लींचे नवेनवे प्रयत्न आणि वळु(वळ)ल्या पाहिल्या, की या वर्गांत पुन्हा (१) शहरी आणि (२) खेडी असे अतिशय मोठे असे दोन वर्ग तयार होतात आणि 'पूर्वी कांहीतरी बरं होतं' असे प्रतिगामी विचार उत्पन्न होऊं लागतात. आता 'त्यावरच कांही तोड नाही का ?—यांतल्या यांतच कांही सोय नाही का ?' असा 'सूज्ञपणा'चा विचारपूर्वक प्रश्न केल्यास 'विशाल दृष्टि केल्यास यावर यांतच तोड आहे—सोय आहे' असें उत्तर देतां येतें.

ही 'विशालदृष्टि' करतां आपणांस सहज कळून येईल, की 'या ४८ खुणांपैकी शक्य तितक्या खुणा कमी केल्या', की झालें ! '४८ खुणांपैकी शक्य तितक्या कमी खुणा असाव्या; त्या खुणा कमी करतांना अगर जोडाक्षरांची हकालपट्टी करतांना त्याच्या आड येणाऱ्या इतर शास्त्रीय आणि अशास्त्रीयहि गोष्टी बाजूला साराव्यात,' असें म्हणणें म्हणजेच 'विशाल दृष्टि' करणें होय. आणि आता पाहूया याप्रमाण आपणांला काय काय करतां येतें तें.

[१] (अ,) आ, इ, ई, उ, ऊ, ए, ऐ, ओ, औ, अं, अः या स्वरांकडे लक्षपूर्वक पाहिल्यानंतर (अ), ा, ि, ी, ु, ू, े, ै, ो,

ौ, ं, ः हे त्यांचे Representatives आहेत असें म्हटलें तर त्यांत बरीच विसंगति दिसते. मूळच्या खुणांत दोष तर आहेतच; पण त्यांच्या Representatives प्रमाणे जर त्यांचें रूप ठरवायचें असेल तर तें इि, इी, उु, उू, ऐ, ऐ असें हवें होतें; पण अ, वरून आ, ओ, औ, अं, अः एवढीं रूपें तयार केल्यावर इ, ई, उ, ऊ, ए, ऐ यांनीच तेवढा कोणता गुन्हा केला आहे ? उलट या स्वरांच्या आहेत या रुपांप्रमाणे त्यांचे Representatives कसे चुकीचे होतात हेंहि वर दाखविले आहेत. कारण (अ,) आ, ओ, औ, अं, अः यांचे जसे 'अ' गाळून शास्त्रोक्त पद्धतीने Representatives घेतां येतात तसे इि, इी, उु, उू, ऐ, ऐ यांतून (कारण यांत 'अ' नाही हेंच शास्त्र असल्यामुळे) शास्त्रोक्त पध्दतीनें ि, ी, ु, ू, े, ै, हे Representatives घेतां येत नाहीत. म्हणून इ, ई, उ, ऊ, ए, ऐ, यांचीं अनुक्रमें अि, अी, अु, अू, अे, अै हीं रूपें होतात. [२] 'शक्यतितक्या कमी खुणा ठेवणें' हें ध्येय समजल्यावर 'मूळस्वरांशिवायहि त्यांचे Representatives शिकणें' असा प्रसंग पाहिला की, या दोहोंचेंहि काम करणारा तिसराच मार्ग आपल्याला काढला पाहिजे असें ठरतें आणि तो म्हणजे मूळच्याच स्वरांमधें बदल करणें. उदा. 'इ' या उच्चाराच्या ऱ्हस्व आणि दीर्घ या दोन्हीकरिता 'इ' हीच खूण अनुक्रमें 'इ', 'इइ'; 'उ' ही 'उ', 'उउ'; 'ए' ही 'ए', 'एए' अशीं वापरणें. अर्थात् आ, ओ आणि औ यांकरिता दुसऱ्या कोणत्यातरी खुणा घेतल्या पाहिजेत. [३] ि, ी, े, ै यांना जशी काऱ्या (ा) ची मदत घेतली आहे तशी ु, ू, े ै यांनाहि कां घेतली नाही ? [४] ऱ्हस्व आणि दीर्घ अशा या स्वरांत दोन वाटण्या आहेत. उदा.– 'अ' ऱ्हस्व; 'आ' दीर्घ. 'इ' (ि) ऱ्हस्व; 'ई (ी)' दीर्घ. 'उ (ु)' ऱ्हस्व;

'ऊ (ू)' दीर्घ. आणि अशा तऱ्हेने पाहातां — अ किंवा आ (वास्तविक 'आ') + इ = ऐ (ऐ) आणि अ किंवा आ (वास्तविक 'आ') + उ = औ— आणि उच्चाराप्रमाणेहि पाहातां 'ऐ (ऐ)' आणि 'औ' यांचे 'इ' (ि सोयीकरिता ि) आणि 'उ' (ा उ) असेंच ठरतें. अर्थात् 'ो' ही खूण 'ए (ऐ)' ची आणि ची 'ो ो' अशी दीर्घ ह्मणन 'ओ' ची 'ो ो' असे Representatives ठरतात (ह्मणजे े, ै, ो, ौ, हें चूक आहे. पूर्वींच्या ौ, चें रूप ो ो असेंच हवें होतें उदा.— के, कै, को, को ो. [५] या 'ऱ्हस्व-दीर्घांच्या समजुतीसाठी निरनिराळ्याच खुणा घेतल्या पाहिजेत' असा कांही निसर्ग नाही; उलट "'ऱ्हस्वसाठी एकदा' आणि 'दीर्घसाठी दोनदा'" हाच मात्र निसर्ग-नियम ठरूं शकतो आणि आहेहि. (याप्रमाणे ऱ्हस्व-दीर्घ इ' साठी 'ी, ी ी'—ि, ि ि यांपेक्षा सोयी-साठी; आणि ऱ्हस्व-दीर्घ 'उ' साठी 'ु', 'ु ु' अशा अनुक्रमें खुणा ठरत आहेत—" 'ि, ु' या खुणा अक्षरांच्या मागे येऊन त्यांची 'ऱ्हस्वता' Shortness दाखवित नाहीत काय? आणि 'ी, ू' या खुणा अक्षरांच्या पुढे येऊन दीर्घताच दाखवीत नाहीत काय?" असा कोणी प्रश्न विचारतील; पण 'दोन्हीहि दृष्ट्या (दृष्टि) परस्परांइतक्याच शास्त्रीय आहेत' हेंहि त्याबरोबरच कबूल करावें लागेल आणि मग 'सोयीसाठी—त्यांतल्या त्यांत सोयीची—' ह्मणून पहिलीच मान्य केली पाहिजे.) [६] ा, ि, ी, ु, ू, े, ै, ो, ौ, ं, ः हे जसे बहुतेक स्वरांचे Representatives असून त्यांचा तसा उपयोगहि केला जातो तसे 'अ' आणि 'ऋ' या मात्र दोनच स्वरांना तेवढे कां नाहीत? निदान त्याच रूपांत तरी 'अ' चा उपयोग कां केला जात नाही?...अशा शंका पदोपदींच डोकावतात.

छापखान्यांच्या दृष्टीनेहि याचा विचार झाला पाहिजेच. संस्कृतोद्भव सर्वच लिप्यांची रचना एकाच तत्त्वावर–एकाच पद्धतीने झाली आहे; ह्मणजे चार दोनच खुणांचा फरक ठेवून काना, वेलांटी, उकार, मात्रा, रफार, ट्रकार वगैरे सर्वसाधारण; आणि जोडाक्षरांकरिता कापलेल्या, पाय मोडलेल्या आणि ठेंगण्या खुणा एकाच पद्धतीने–जशा ज्या ठिकाणीं एका लिपींत लिहिल्या अगर जुळविल्या जातात तशाच त्या त्याच ठिकाणीं दुसऱ्या आणि सर्वहि लिपींत लिहिल्या आणि जुळविल्या जातात. तऱ्हा कोणत्याहि एका लिपीचे गुणदोष दाखविले, की ते सर्वांनाच लागू आहेत असें समजलें, की झालें !

'वळण या दृष्टीने नागरीच लिपि सुंदर आहे' या ह्मणण्याला कोणाचा सप्रयोग विरोध होईल असें मला वाटत नाही. आतापर्यंत तरी हें ह्मणणें मान्य झालेलेंच आहे. अर्थात् ती एकलिपि होण्याला लायक आहे, हें उघड ठरलें आहे; मात्र तिचें शुद्ध स्वरूप बनविलें, की झालें. अर्थात् याप्रमाणे पाहातां सर्वांनीच ही महत्त्वाची गोष्ट लक्षांत घेतली पाहिजे, की आज प्रत्येकाने एकलिपीची आवश्यकता पटवून घेऊन आपल्याच नागरी लिपीपुढे प्रांतिक लिपीचा–मातृलिपीचा ह्मणा अभिनिवेश धरून यापुढे तरी प्रगति होणार नाही (हा भाषेचा नसून लिपीचा प्रश्न आहे !!!) !—नाहीतर मागेच राहावें लागेल !!!

केवळ लेखन–कलेवर उपजीविका करणारे-तरे म्हणजे सर्वच माझा हा मुद्दा एकमताने मान्य करतील ही मला खात्री आहे; तरी कांही लोकांच्या समाधानासाठी–यांना लेखनकलेची–नव्हे छापण्याच्या कलेची कल्पना व्हावी म्हणून जरूर ती पण थोडक्यांत माहिती पुरवावी म्हणून प्रत्यक्ष पुरावाच देतों—

संस्कृतोद्भव भाषांच्या लिप्यांसाठी (त्याला 'डिग्री–टाइप' ह्मणतात.)

ऱ्हस्व उकार — कु खु गु घु ङु चु छु जु झु ञु टु ठु डु ढु णु तु थु दु धु नु पु फु बु भु मु यु रु लु वु शु षु सु हु ळु क्षु ज्ञु

दीर्घ उकार — कू खू गू घू ङू चू छू जू झू ञू टू ठू डू ढू णू तू थू दू धू नू पू फू बू भू मू यू रू लू वू शू षू सू हू ळू क्षू ज्ञू

मदतनीस — ा ि ी ॆ े ै ॅ ॉ ो ौ ं ँ ् ॑ ॒ ॓ ॔

जोड — क्र, च्र, ज्र, ट्ट, ठ्ठ, ड्ड, ढ्ढ, त्त, द्द, न्न, ल्ल,

,, क्र ग्र, घ्र, ज्र, त्र, द्र, घ्र, प्र, ब्र, भ्र, म्र, व्र, स्र, ड्र,

,, कृ, गृ, घृ, जृ, तृ दृ, धृ, नृ, पृ, वृ, भृ, मृ, वृ, ष्ट, ष्ठ,

स्वतंत्र — श्र, ह्न, श्व, रु, रू, क्त, स्न, द्व ध्न, द्य, क्व, भ्य, द्ध त्त, द्र, ह्य, क्ल, ह्म, न्द, हृ, ह्ल इत्यादि.

अशा प्रकारें पूर्वी ही अक्षरांची संख्या ६४५ भरत असून त्यांसाठी १९२ (अप्पर केस) + ९९ (लोअर केस) अशीं घरें होतीं. सध्या ही संख्या ३८५ वर आणली असून त्यांसाठीं १२८ (अप्पर केस) + ९९ (लोअर केस) घरें आहेत. या दोन्ही केसमधल्या बहुतक घरांत दोन दोन टाईप असतातच; पण कित्येकांत याहिपेक्षा अधिक असतात. एके ठिकाणीं तर ९ अक्षरें आहेत; तर दुसरे ठिकाणीं १२ आहेत. ह्मणज हवें असलेलें अक्षर (खिळा) शोधण्यांतच किती वेळ जात असावा ?

पाहा, होईल याचा ऑटोमॅटिक् कंपोझ ? यतील या मोनो-टाइपवर बसवतां ? होईल का यांच्यापासून Tele-printing ? Tele-printing आणि Automatic Compose करण्यांचें जणू वरदानच मिळालेल्यांना-देखील या जाहिरातीच्या युगांत स्वतःच्या लिपि-शुद्धीची निकड भासत आहे. दुसऱ्यांच्या भाषांचा आधार न घेतांहि 'टाइम्स' ग्लेझ कागद वापरून

१ आण्यांत २४ पानें देऊं शकतो, त्याच आकारांत साधीं ४ पानेंहि आमच्या वृत्तपत्रांना स्वभाषियांना देतां येऊं नयेत, हा कशाचा परिणाम! सार्व-भाषिकतेचा नसून लिपि-दुर्बलतेचाच परिणाम नाही काय? आमच्याच लिपीबद्दल आम्हांला औदासिन्य तरी कां वाटावें?...... हा दोष आमचाच, की आमच्या लिपीचा?... हा आमचा दोष असेल तर काय करायला हवें आणि लिपीचाच असेल तर त्या करितां......?

(अप्पर केस मधल्या कित्येक घरांत दोन दोन तीन तीनहि खुणा असतात हें लक्षांत आलें असेलच!) वृद्धयर्थ, मूर्घ्नि, पश्च्यां, श्रद्धत्स्व, द्दष्ट्वा, उक्त्वा, अन्वेष्टुं, दारिद्र्य, उच्छ्रिता अशा प्रकारच्या शब्दांचे उच्चार आणि छापखान्यांतील लोकांकडून कंपोझिंग व्हावें कसें? शब्दांतील एकाद्या अक्षरावर जरी वेलांटी, मात्रा अगर रफार आला, तरी बाकीच्या सर्व अक्षरांवर त्या त्या अक्षरांच्या रुंदीच्या डिग्या बसवाव्या लागतात. आणि कंपोझिंगमधे तर हीच अत्यंत क्लिष्ट—त्रासाची आणि वेळखाऊ गोष्ट आहे. ह्या डिग्यांत टाचणीपेक्षाहि बारीकपणापासून अर्धा इंचापर्यंत दुपटीच्या प्रमाणांत हे आकार वाढून त्यांची संख्या तेरा होते. ह्या डिग्यांवरच कंपोझिंग खिळखिळा होणें, मात्रा, वेलांट्या, रफार मागेपुढे सरकून अर्थाची हानि होण्याचें अवलंबून असतें. आणि 'द्दष्ट्वा' सारख्या शब्दांत मूळच्या जोडाक्षराला आणखी एकादें अक्षर जोडण्याची वेळ आली, की त्यापुढच्या ओळीपूर्वी तर एका ओळीची जागा सोडावी लागतेच; पण तो शब्द ज्या ओळींत त्या ओळीच्या पुढच्या अगर मागच्या दोनचार ओळींमधे आणखी एका ओळीची जागा सोडावी लागते. आणि संस्कृत, कानडी, मल्याळीसारख्या भाषा तर अशाच शब्दांच्या बनलेल्या आहेत. दुसरी गोष्ट, 'कृपा' शब्दाचा उच्चार जेथे

'किरपा ' असा अर्थशून्य आणि त्याहिपेक्षा कर्णदुष्ट होतो तेथ वरच्या-सारखे शब्द कोठे ठेवायचे!!!

लोअर केसमध्ये शेवटल्या ओळीमधल्या चार घरांत 'डिग्ऱ्या' असतात. ह्यांतल्या एका घरांतली ' डिग्री ' बारीकांत बारीक टाचणीपेक्षांहि बारीक असते. ज्या ज्या अक्षरावर वेलांटी, मात्रा, अनुस्वार, काना, रफार येईल, त्या त्यांच्या पूर्वीच्या अक्षरावर त्याच्या रुंदीची डिग्री बसवावी लागते. ('व' पेक्षा 'क'; 'इ' पेक्षा 'ङ्ख'; 'प' पेक्षा 'फ'; 'र' पेक्षा 'स'; 'द' पेक्षा 'क्ष' रुंद-जाड असतात; शिवाय पुढे काना आला की ही रुंदी वाढते;) (१) ह्या ' डिग्ऱ्या ' बसविणें आणि (२) इतक्या घरांतून हवी ती खूण काढून घेण्याकरिता दृष्टि आणि हात सज्ज ठेवणें या दोन गोष्टींत बिचाऱ्या कंपॉझिटरचे हाल......ह्या टाइपाची १ ओळ कंपोज करीपर्यंत इंग्रजी कंपोज १० ओळींचा होतो.

इंग्रजीमधे स्मॉल आणि कॅपिटल असा फरक नसता तर मूळ २७ अक्षरें, विरामचिन्हें, इतर कांही हव्या तशा कमी जास्त खुणा मिळून हो ५० एक खिळ्यांची—अर्थात् तितक्याच घरांची ही संख्या होते. (ह्यांना 'डिग्ऱ्या (!)' लागत नाहीत.)

डिक्शनरींचें जग नी उद्याची घटका

इंग्रजीमधे एकाद्याला आपला विषय सोडून शब्द लिहायचा असला तर त्याला ' डिक्शनरी ' पाहावी लागते. ' केमिस्ट 'ला ' सायन्स 'मधला शब्द; ' सायंटिस्ट 'ला 'मेकॅनिक'मधला शब्द; ' मेकॅनिक 'ला वाङ्मयांतला शब्द; वाङ्मयलेखकाला ' केमिस्ट्री 'मधला शब्द—असे आपलें क्षेत्र सोडून दुसऱ्याकडचे शब्द लिहायचे झाले तरी या इंग्लिश लोकांना आपलीच भाषा लिहितांना हाल भोगावे (Dictionaries) लागतात. मग इतरांचे

हाल काय पाहाव ! ना. गोखल्यांनी कित्येक दिवस Times चे अग्रलेख पाठ केले तेव्हा त्यांना इंग्रजीवर प्रभुत्व गाजवितां आलें म्हणतात !!! यावरून सर्वांच्या लक्षांत आलें असेल, की हिंदुस्थानांतच हा प्रश्न उद्भवला नसून साऱ्या जगालाच त्याची अत्यंत जरुरी आहे.

आता प्रश्न हा, की एकलिपि खरोखर फायद्याची होईल काय ? आणि त्या फायद्याचें प्रमाण काय पडेल ?— एकदा एकलिपीची निश्चिति झाली, की सारेजण हौसेनं आणि तत्परतेने शिकतील. एकलिपि हें सर्व भाषांना सुलभ माध्यम झाल्याने कोणालाहि इतर कोणत्याहि भाषांचा ' बाऊ ' वाटणार नाही; इतर शक्य तितक्या अधिक भाषा शिकण्याचे ते प्रयत्न करतील आणि अशा रीतीने झपाट्याने जागतिक साक्षरतेचें प्रमाण वाढेल. साक्षरतेच्या प्रमाणाबरोबरच त्यांना ज्ञानाचाहि संग्रह करतां येईल (ज्ञानाच्या संग्रहाने सर्वांचेंच जीवन सुखमय होईल हें सांगणें नलगे !). प्रत्येक व्यवहारांत आणि कोर्ट-कचेऱ्यांतून एकलिपीचें मध्यम झाल्याने बहुजन समाज फसवाफसवीच्या त्रासांतून सुटेल. गरजवंत आपल्याला न समजणाऱ्या भाषेच्या मजकुरांत गोवला जात असला तरी एकलिपीच्या साह्याने त्या मजकुरांचे संबंध त्याला आपल्याजवळ बाळगतां येतील. शुद्धाशुध्द आचार-विचारांचें सारासार प्रमाण त्यांना शोधन (समजून) घेतां येईल; तसेंच रोगोत्पत्ति व त्यांचा नाश या सारख्यांचें परस्पर कारण त्यांना कळून त्याप्रमाणे राहणींत कमीजास्त बदल घडवितां येईल. आज सर्वस्वी हताश वाटणाऱ्या जीवनांत प्रत्येकाला आपापल्या मगदुराप्रमाणे आनंद निर्माण करतां येईल वगैरे वगैरे.

यानंतर ओघानेच हेंहि आलें, की मग या बाकीच्या लिप्यांचें काय करायचें ? आहे, त्यांनाहि जागा आहेत. एक गुपितांसाठी तर दुसरी

'म्युझियम'. अर्थात् पहिली जागा सर्वमान्य आणि कायद्याला धरून नाही हें लक्षांत ठेविलें पाहिजे. उलट गुपितांसाठी कांही ठराविक उपयोग करतां येईल. उघड व्यवहाराला तर बंद राहिली पाहिजे. याप्रमाणे या जुन्या लिप्या 'म्युझियम'मध्ये गेल्या, की दुसरा मोठा हा फायदा होईल, की जुने धर्मग्रंथ, पुराणे, शास्त्र, इतिहास हे नव्या स्वरुपांतून प्रकट करतांना त्यांचें मंथन करायला अवधि मिळेल. असो !

सारेच महत्त्वाचे निकष !

आता शेवटचा पण सर्वांत महत्त्वाचा मुद्दा हा आहे, की सध्याच्या चालू लिप्यांपैकी कोणती लिपि एकलिपि होण्याच्या योग्यतेची आहे ? आणि कां...?

याठिकाणीं एक आक्षेप येण्यासारखा आहे, की एकलिपि झाल्यावर तिच्यांत लिहिलेला मजकूर कोणत्या भाषेत आहे हें कसे ओळखायचे ?— पण ही गोष्ट तर अतिशय सुलभ आहे. एरवी तरी आपण सर्व लिप्या थोड्याच पाहिल्या असतात, की 'ही अमूक एक लिपि आहे' असें आपण सांगू शकतों ? दुसरी गोष्ट, एकलिपींतला मजकूर आपल्याला अर्थाच्या दृष्टीने समजत असेल तर ती कोणत्या भाषेकरिता आहे हें आपणांला सांगतां येईलच. तिसरी गोष्ट, ह्या एकलिपींत लिहिणाऱ्यानेच मुळी तोवर त्या भाषेचा उल्लेख केला, की झालें !

ह्या एकलिपीची योग्यता ठरवण्यासाठी—तिचा Formula बनविण्यासाठी पुढील नऊ गोष्टींकडे बारकाईने लक्ष पुरवलें पाहिजे. कारण आजच्या धकाधकीच्या काळांत टिकून पुढेहि तिला इतर संकटांना तोंड देण्याची तिची तयारी पाहिजे (१) टेलि-प्रिंटिंग झालें पाहिजे.

(२) ॲटोमॅटिक कंपोझ करतां आला पाहिजे (३) मोनो-टाईप झाली पाहिजे. (४) ती वर्णमाला Type-writer वर बसवतां आली पाहिजे. (५) ध्वनीचीं निश्चित् केलेल्या मूलगामी स्वरूपाची शक्य तितकी अल्प-संख्या असली पाहिजे. (६) लघुलेखन – Short-hand झालें पाहिजे. (७) हातांनीं लिहितांना शक्य तों अखंड चालणारी. (८) हातांनी कंपोझ करतां तोहि जलद झाला पाहिजे. (९) सुंदर वळण असलें पाहिजे.

शेवटचा मुद्दा शक्यतों न सोडतां आपल्याला हा प्रश्न सोडवायचा आहे. आता उरलेल्या सात मुद्यांकडे विचारपूर्वक पाहूं लागलों, की त्या सर्वांतूनच एक मुख्य उत्तर निघतें, की वर्णसंख्या कमी झाली पाहिजे. [१] ॲटोमॅटिक कंपोझ होण्याची किल्ली सापडली, की वर्णसंख्या कमी करण्याच्या प्रयत्नाकडे दुर्लक्ष होण्याचा खास संभव आहे; उलट वर्णसंख्या जितकी जास्त तितका या पद्धतीला अडथळाच जास्त दुसरी गोष्ट, जोंपर्यंत एकीपुढे दुसरी खूण ठेवून लिपि तयार होत आहे, तोंपर्यंत उच्चारासाठी एकीवर अवलंबून असणाऱ्या तिच्या वरच्या अगर खालच्या (वेलांट्या, मात्रा, उकार, अनुस्वार, रफार, ऋकार इत्यादि) खुणा त्या पहिल्या खुणेशी सलग (अखंड) असल्या पाहिजेत. काना, वेलांट्या, उकार, मात्रा, रफार इत्यादि खुणांमुळे-विशेषत: त्या अलग (डिग्रीटाइप) असल्या तर मुख्य दोन दोष उत्पन्न होतात. [१] ह्या खुणा इकडे तिकडे सरकू शकतात; कदाचित् कंपोझ करतांनाच त्यांची जागा बदलली जाते. [२] ह्या खुणा मुख्य खुणांपेक्षा लवकर झिजत असल्याने कार्यपूर्तीपेक्षा कार्यनाशालाच कारण होतात. [२-३] मोनो–टाईपसाठी प्रत्येक खुणेची सारखी रुंदी पाहिजे. (दोनदोन तीनतीन Shiftkeys ठेवून चालू वर्णसंख्या टाइप-रायटरवर बसविणें कौशल्य नसून तो टेलि प्रिंटिंग (Tele-printing) ला

एक मोठाच अडथळा आहे. वृत्त-जगांत अत्यंत महत्त्वाचे, तर हीच गोष्ट आहे.) (४) सुलभता साधूनहि त्या लिपीला जागतिकता आणि अबाधित्व-चिरंजीवित्व यावें ह्मणून शक्य तितकी अल्पसंख्या असली पाहिजे. कारण या गोष्टीमुळे जशी लेखनाची—छापण्याचीहि तशी वाचनाची—पर्यायाने साक्षरतेचीहि सोय होईल. (५) लघु-लेखना (Short-hand) ला-देखील Tele-printing च्या इतकेंच महत्त्व वृत्तपत्राच्या जगांत आहे. उलट Tele-printing आणि Short-hand यांच्या मिलाफाने कोणत्याहि वृत्तपत्राला जागतिक महत्व दूर नाही. (६-७) ह्या मुद्यांचा विचार करतांना नैमित्तिक पण किरकोळ लेखन आणि छापणावळ (निरोप, आमंत्रणें, घरगुती पत्रव्यवहार, कामचलाऊ हिशेब) अशी दृष्टि ठेवायची असेल, तर कांही अधिक बोलण्याची आवश्यकता नाही पण वृत्तपत्राच्या व्यवसायासाठी; मोठमोठे शास्त्रीय ग्रंथ निर्मित्या विद्वानांसाठी; निरनिराळ्या प्रकारचें पण विपुल लेखन करणाऱ्यांसाठी आणि व्यापाराच्या व्यापासाठी जें लेखन आणि छापणावळ व्हायची त्यांसाठी मात्र जलद-लिपि आणि जलद-छापजुळणी अत्यंत अवश्य आहे.

हिंदुस्तानाकरिता येथेच नागरी, उर्दू, कानडी, तेलगू, तामीळ, गुजराथी, बंगाली या लिप्या महत्त्वाच्या असून त्यांचा येथे विचार करावयाचा आहे. पैकी नागरीचा विचार केला, की गुजराथी, बंगाली आणि (जवळजवळ) कानडी यांचा विचार केल्यासारखें होईल. कारण या सर्वांची वर्णसंख्या, कंपोज करण्याची (काना, मात्रा, वेलांटि, उकार, अनुस्वार यांची कटकट) पद्धति आणि हातीं लिहिण्याचें वळण सारखेंच आहे. उलट गुजराथी, बंगाली या लिप्यांना अक्षराच्यावर आडवी रेघ नसल्यामुळे नागरीपेक्षा त्या हाती लिहिण्याला अवघड आहेत. कानडीचें

घळण इटॅलिक लिपीसारखें वाटलें तरी – त्यांत कानायुक्त, वलांटीयुक्त, मात्रायुक्त अशीं स्वतंत्र अक्षरें जशीं असतात, तशीं सुटींहि असतात; पण त्यांना त्या त्या प्रत्येकासाठी प्रत्येक वेळीं हात उचलावा लागतो. उर्दू लिपीमध्ये जरी गुजराथी लिपि लिहिण्यासारखा हात उचलावा लागतो तरी प्रत्यक्ष नागरीपेक्षा हात भरभर चालावा अशी तिची रचना आहे खास ! मात्र ती सर्वस्वी सौंदर्याला मुकली आहे.

आपल्याकडल्या मोठमोठ्या विद्वानांनी नागरी लिपीची श्रेष्ठता ठरवितांना तिचे जे गुण गायिले आहेत त्यांपैकी मुख्य गोष्टींकडे पाहून तशी आवश्यकता वाटलीच तर इतर गोष्टी लक्षांत घेऊन तशी चर्चा करावी.

नागरी लिपीचें [१] वळण सुंदर आहे [२] प्रत्येक उच्चाराकरिता स्वतंत्र अक्षर (खूण) आहे. [३] प्रत्येक उच्चाराला निश्चित्पणा आहे. [४] लिखाणांत जलदपणा आहे. हे चार मुख्य गुण सांगितले आहेत.

वरील चार गुणांपैकी पहिला सर्वस्वीं मान्य आहे. चौथा बव्हंशी मान्य आहे. दुसरा आणि तिसरा गुणच नागरी लिपीला घातक झाला आहे ही गोष्ट अजून कुणाच्याहि कशी लक्षांत आली नाही याचेंच आश्चर्य वाटतें. कारण तिसऱ्या मुद्यामुळेंच दुसरा मुद्दा उपस्थित झाला. (१) प्रत्येक उच्चाराच्या स्वतंत्र खुणेला निश्चित्पणा दिल्यानेंच प्रत्येक उच्चाराकारता स्वतंत्र खुण निर्माण करावी लागली. (२) काना, वेलांटी, उकार, मात्रा आणि अनुस्वार या मात्र नियमाच्या विरुद्ध उच्चार-हीन खुणा उत्पन्न करण्याचा नवाच खटाटोप करावा लागला. (३) जोडाक्षरांसाठी ' अर्धा उच्चार ह्मणून अर्धें अक्षर ' हा निसर्ग नियम धरावा लागला ...सर्व अक्षरें

लापावीं लागलीं. (४) छ, ट, ठ, ड, ढ, द, हीं अक्षर कापतां येईनात म्हणून त्यांना जोडावयाचीं नियमाविरुद्ध अक्षरें कापावीं लागलीं. उद.— 'शुद्ध' आणि 'विद्वान्' हे शब्द लिहितांना 'द्' हा अर्धा उच्चार असूनहि 'ध' आणि 'व' च कापावे लागून उलट आखीच लिहावे लागले. 'राष्ट्र', 'ड्रम्' यांत 'ट' 'ड' अर्धे ठेवायच्या ऐवजी 'र'साठी मात्र 'र'च अर्धा करून त्याला निराळी खूण ठेवण्याचा खटाटोप करावा लागला. (५) बहुतेक सर्वच अक्षरांचे तीन तर कांहींचे चार प्रकार ठेवावे लागले. (१) पूर्ण, (२) अर्धे, (३) ठेंगणें केलेलें, (४) निरनिराळ्या उच्चारांसाठी दुसऱ्यांना जोडून निरनिराळीं पण स्वतंत्र केलेलें. उदा.—कु, खु, गु, घु; कू, खू, गू, घू असे ऱ्हस्व-दीर्घ उकार; रु, रू, ह्म, श्र, ह्म, ह्य, ह्व, द्व, ट्ट, ड्ड, क्त; 'य' हा 'य' पाहा. केवढी भेसूरता ही!!! म्हणून तर प्रुफ-रिडिंग आणि प्रुफ-करेक्शन या दोन गोष्टींची आणखी एक उठाठेव करावी लागते; की जी रोमन लिपींत विशेष जाणवत नाही.

एका अक्षरावर दोनदोन मात्रा तर कधी त्यावर आणखी अनुस्वारहि येतो. 'चक्षुर्वै: सत्यम्'- 'वैं' अक्षराची जुळणी आणि ठेवण — अरे बाप रे! कोण हा अत्याचार!!

आता सांगा का नाही 'साक्षरता–प्रचाराची चळवळ करावी लागणार!' नी ती 'अपयशी होणार!' 'साक्षरता प्रचाराची चळवळ करावी लागते!' यांतच साऱ्या लिप्यांचा दुबळेपणा दिसून येतो. स्र, प्ल, द्य, क्त, यांवर पहिली वेलांटी द्यायची ती कितीशी मोठी असावी? कारण एकदा ठरवली आहे ती 'च, श, स' नासुद्धा अपुरी पडते; आणि 'र' ला ओलांडते. मग जोडाक्षर आल्यावर तिची कोण दैना होते!

रोमनमधे प्रत्येक खुणेला उच्चाराची निश्चितता नाहा ह्मणूनच प्रत्येक उच्चाराकरिता स्वतंत्र खूण उत्पन्न करावी लागली नाही. कसें तें पाहा.

'क' या खुणेला उच्चाराचा निश्चित्पणा दिल्यामुळे तिच्यांत 'इ' (पूर्वीचा) स्वर मिळवायचा झाला तर 'क' च्या पुढे 'इ' (कइ) लिहून न मिळवतां येतां तो 'कि' असा लिहावा लागतो. ह्मणजे त्यांत 'इ' चें अस्तित्व आहे कुठे ?...उलट 'क' च्यामागं 'ि' ही उच्चारहीन खूण लिहिण्यासाठी नवीच उत्पन्न करावी लागली; तर 'K' या खुणेचा स्वतंत्र उच्चार 'के' आहे; पण 'की' या उच्चाराचें लेखन करायचें असतां 'K' चा 'के' उच्चार जाऊन पुढच्या 'I'– (इंग्लिश नियमाप्रमाणे)मुळे आपल्या ह्मणण्याप्रमाणे आपल्याला 'की' हें अक्षर मिळतें. ह्मणजे— 'क' या खुणेला निश्चितता दिल्यानंतर 'की' लिहिण्यासाठी 'क' च्यापुढे 'इ' लिहायचें ह्मणाल, तर [१] लिपीचें वळण नाहीसें होतें. [२] जलद लेखनाला मिळणारा वेलांटीचा फायदा सोडून द्यावा लागतो.

जोडाक्षरांची आत्महत्या !

पण अर्धोच्चारासाठी अर्धें (कापलेलें किंवा पाय मोडलेलें) अक्षर असा निसर्ग नियम धरला, की वरचा प्रश्न आणि 'जोडाक्षरांचा बागुलबुवा' उत्पन्न होतात ह्मणून 'पूर्ण उच्चारासाठी व्यंजनापुढे स्वर ठेवावा' (व्यंजनांत स्वर मिळविला हें स्पष्ट दाखविण्यासाठी) ह्मणजे 'नुसत्या पूर्ण व्यंजनाला अर्धोच्चार ह्मणावा' असा नियम केला पाहिजे. ह्मणजे याच ठिकाणीं 'जोडाक्षरांचा बागुलबुवा' नाहीसा झाला.–

याठिकाणीं 'स्वरांशिवाय व्यंजनाला पूर्णता नाही' हा नियम निसर्गरूप मानायचा, की 'अर्धोच्चार ह्मणून अर्धें अक्षर' हा

निसर्ग-नियम मानायचा हा प्रश्न उपस्थित होतो. कारण 'अक्षर कापण वा पाय मोडून लिहिणें' हा निसर्गनियम असला तरी 'अक्षरें ठगणीं करून लिहिणें' हा निसर्ग-नियम नाहीं. व्यंजनांत स्वराचे अस्तित्व दाखवितांना 'व्यंजनापुढ स्वर' हाच नियम सिद्ध होतो. ह्मणजेच वरच्या प्रश्नांतील उत्तरार्धच अशास्त्रीय आहे. (लहान मूल किंवा ठेंगणा माणूस व्यवहारांत मापाने अर्धा गणला जात असला तरी त्याचा लहानपणा वा ठेंगणेपणा 'अर्धा ह्मणजे ठगणा (देखील)' असा समजला जात नाही— तसा निसर्ग नाही.)

सुधारणेचा 'श्रीगणेशा'

आता ही दुसरी गोष्ट लक्षांत घ्यायला हवी. क, ख; ग, घ; च, छ; ज, झ; ट, ठ; ड, ढ इत्यादि जोड्यांत एक महत्त्वाचा भाग सापडतो. प्रत्येक जोडींतलें पहिलें अक्षर कोमल असून दुसरें कठोर आहे आणि तेंहि— कोमलाचें कठोर उच्चारांत रूप बदलतांना 'ह' या उच्चाराचें नियमित पण अर्धें साह्य घ्यावें लागतें. ह्मणजेच कोमल वर्णांचा कठोर उच्चार दर्शविण्यासाठी फक्त निराळी एकच खूण उत्पन्न केली असती, की सुलभता तर आलीच असती; पण जवळजवळ निम्म्या खुणा कमी होऊन त्यांच्याबद्दलचा केवढा तरी त्रास वांचला असता.

भाषेच्या उत्पादकांनी आणि व्याकरणकारांनी भाषेची मांडणी करतांना आपणांला स्वर–व्यंजनाच्या उच्चाराचीं स्थानें सांगितलीं आहेत; तसेंच त्या त्या उच्चारांमधला फरक दाखवून 'हीं मृदु (कोमल), हीं कठोर' अशी वर्गवारीहि दिली आहे. आता माझ्या ह्मणण्याकडे लक्ष द्यायला हवें. 'अ' पासून 'ज्ञ' पर्यंतच्या सर्व स्वर–व्यंजनाचे नीट लक्षपूर्वक बारकाईने उच्चार करून पाहा आणि तुह्मीच ठरवा, की व्याक-

रणकारांनी सांगितलेले मृदु आणि कठोर वर्ण हे तुमच्या तोंडून बाहेर पडणारे मृदु आणि कठोर वर्ण एकच आहेत, की काय ? मला तर स्पष्ट भेद दिसतो तो असा, की ' व्याकरणकारांनी व्यंजनांतल्या पहिल्या पांच वर्गांतले पहिले दोन वर्ण कठोर आणि पुढचे तीन मृदु (कोमल) ठरविले असतां मी ह्मणतों, की याच पांच वर्गांतल्या प्रत्येक पांच वर्णांपैकी पहिल्या चारांत दोनदोन वर्णांच्या जोडया (क, ख; ग; घ, च, छ; ज, झ;) केल्या तर त्या जोडयांतलें पहिलें मृदु [कोमल] आणि दुसरें कठोर आहे. नीट उच्चार करा आणि पाहा, की जोडींतल्या दुसऱ्या वर्णाचा उच्चार करतांना पहिल्या वर्णांत ' ह ' चें अस्तित्व आहे. ह्मणजेच तें कठोर आहे. उदा.— ' ख ' चा उच्चार ' कह '; ' घ ' चा ' गह ' असा होतो. (आणि याप्रमाणेच सर्व) म्हणजेच क, ग, च, ज, ट, ड असा कोमल वर्णांच्या पूर्वींच्याच खुणा कायम ठेवून ख, घ, छ, झ, ठ, ढ असे कठोर वर्ण लिहितांना क, ग, च, ज, ट, ड या कोमल वर्णांपुढे ' ह ' लिहिला, कीं ख, घ, छ, झ, ठ, ढ अशा खुणा नाहीशा झाल्या. या रीतीनें पूर्वींच्या ४८ खुणांचें काम आता ३० खुणांत—म्हणजे १८ खुणा [$\frac{3}{8}$] कमी-होऊन त्या १८ शिकायला नकोत.

' कह ' याला ' ख ' ह्मणावें असें ह्मटल्यानंतर ' कह ' केव्हा ह्मणावें हा प्रश्न उपस्थित झाला; कारण ' क 'पुढे ' ह ' आल्याबरोबर ' क 'चा ' क ' आणि ' ह 'चा ' ह ' उच्चार नाहीसा व्हायला पाहिजे ना ? बरोबर आहे. हें पाहा—' क ' आणि ' ह 'च्यापुढे स्वर आला, की त्या स्वरांत मिसळतांना (त्यांत स्वर मिसळतांना) त्यांचा त्यांचा स्वतंत्र उच्चार राहीलच. उदाहरणार्थ—' क 'च्यापुढे ' आ ' आला, की ' क 'चा पूर्वींचाच ' क 'पणा राहतो–' का ' होतो. आणि ' कहआ ' आला,

की त्यांचा उच्चार 'खा' झालाच. ह्मणजे 'क'चा 'क'पणाहि गेला आणि 'ह'चा 'ह'पणाहि गेला. 'गहआ'चा 'घा; पण 'गआ'चा 'गा'; 'हआ' 'हा'.

एवढ्यानेहि हा मुद्दा पुरा झाला नाही. आता स्वरांकडे पाहा. पहिल्यादा 'अि' (इ), आणि 'अु' (उ) यांचा विचार करू. इ आणि उ यांमध्ये दोनदोन (ऱ्हस्व आणि दीर्घ असे) भेद आहेत. आपण त्यांची अशी व्यवस्था करू, की ऱ्हस्व उच्चाराच्यावेळीं एकदा आणि दीर्घ उच्चाकरिता दोनदा उपयोग करू. उदाहरणार्थ—'कइ' ह्मणजे 'कि' आणि 'कइइ' ह्मणजे 'की'. तसेंच 'कउ' ह्मणजे 'कु' आणि 'कउउ' ह्मणजे 'कू'. तीच गोष्ट 'कए' ह्मणजे 'के'; 'कएए' ह्मणजे 'को'.

या समजुतीसाठी 'आ' ऐवजी 'घ'; ओ' ऐवजी 'एए' घेऊन डिग्री टाइप आणि उच्चारित खुणांची संख्या कमी होण्यासाठी केलेल्या खटाटोपाप्रमाणे आपली जुनी बाराखडी पद्धत कशी तयार होते ते दाखवतों:—

क	का	कि	की	कु	कू
कअ	कघ	कइ	कइइ	कउ	कउउ
के	कै	को	कौ	कं	कः
कए	कघइ	कएए	कघउ	क'	कः
ख	खा	खि	खी	खु	खू
कहअ	कहघ	कहइ	कहइइ	कहउ	कहउउ
खे	खै	खो	खौ	खं	खः
कहए	कहघइ	कहएए	कहघउ	कह'	कहः

ग	गा	गि	गी	गु	गू
गअ	गघ	गइ	गइइ	गउ	गउउ
गे	गै	गो	गौ	गं	गः
गए	कघइ	गएए	गघउ	ग'	गः
घ	घा	घि	घी	घु	घू
गहअ	गहघ	गहइ	गहइइ	गहउ	गहउउ
घे	घै	घो	घौ	घं	घः
गहए	गहघइ	गहएए	गहघउ	गह'	गहः

या पद्धतीने हातीं लिहितांना किंवा कंपोझ करतांना अक्षरांचे पाय मोडून; अक्षरें अर्धीं करून किंवा ठेंगणीं करून लिपि छिन्नविच्छिन्न व्हायला नको. फक्त अक्षरें जोडून घेतांना ज्यांचा अर्धा उच्चार होईल त्यांच्या पुढला स्वर गाळला, की झालें. उदाहरणार्थ—वक्र. 'क्र' ह्या जोडाक्षरासाठीं 'क' आणि 'र' हीं दोन्हीहि अक्षरें कापून कंपॉझिटर्सना दोन (किंवा स्वतंत्र एका) केसमधून हीं अक्षरें घ्यावीं लागतात. त्यापेक्षा 'वअकर' (शेवटला 'अ' स्वर गाळला तरी हरकत नाही.) अशीं सरळ चार (हल्लीच्या दृष्टीने) लिहावीं, की पुरतें. 'कृष्ण' या शब्दांतील जोडाक्षरें सोडवून 'कऋषनह' अशीं लिहावीं.

आक्षेपकांची ढाल

ही रचना पाहिल्याबरोबर हिला विरोध करण्यासाठी कित्येकजण मोठ्या हिरिरीने सरसावतील; पण मला असें वाटतें, त्यांनी कांही गोष्टी लक्षांत घ्याव्यात—हे नियम पाहावे:—(१) बसतो, बोलतो, भात, आमटी, सायकल हे शब्द खरोखर उच्चाराप्रमाणे लिहिले जातात का ? निदान वरच्या रचनेला आक्षेप घेऊं पाहाणारा तरी तसे लिहितो का ?

वरचे शब्द वास्तविक बस्तो (बस्तो) बोल्तो, (बोल्तो), भात्, आम्टी (आम्टी), सायकल् (सायकल्) असे लिहायला पाहिजेत. ' सिंह ' या शब्दाचा ' सिंव्ह '; तर ' दिव्यांतून ' याचा ' दिव्व्यांतून ' असा उच्चार का केला जातो ? वरच्या रचनेचा आक्षेपक ' दिव्यांतून ' असाच उच्चार अगर ' दिव्व्यांतून ' असें लेखन करतो काय? (२) ज्याला इंग्रजी आणि नागरी यासारखी कोणतीहि लिपी ' कंपोझ् ' करतां येते; निदान ज्यांना ' कंपोझिंग् ' ची चांगली माहिती आहे ते असा आक्षेप घेणार याची आधीच मला खात्री आहे.

पहिल्या नियमाचेंच मीं पुरेपुर अवलंबन केलें असून अगदी त्यालाच धरून मी दुसरा नियम बसविला आहे, की (जोडाक्षरांतले) पहिलें अक्षर अर्धें करतात तर जें (फक्त ' अ ' कारी) जोडावयाचें असेल तेंहि ' जोडल्यामुळेच ' अर्धें ठेविलें तरी चालतें. कारण शब्दाच्या मधल्या आणि शेवटच्या ' अ ' कारी व्यंजनाचा अर्धोच्चार होतो.

आता याच दृष्टीने वरच्या ' कृष्ण ' शब्दाकडे पाहा. ' कृ ' यांतला (क + ऋ) अर्धा ' क ' घेऊन त्याच्यापुढे ' ऋ ' ठेवला. ' ऋ ' हा ' क ' ला जोडल्यामुळे ' ऋ ' च्या पुढे (वरील म्हणण्याप्रमाणे) ' अ ' लिहिला नाही. आणि ' ष्ण ' च्या ' ष ' करता आमचा अर्धा (अर्थात् कापाकापींतून वांचवलेला) ' ष ' घेऊन ' ण ' करिता ' नह ' (' ह मुळे ' न ' ला कठोर उच्चार आला.) लिहिला व वरच्या नियमाप्रमाणे ' अ ' गाळला. झालें — ह्या पद्धतीप्रमाणे ' कृष्ण ' शब्द तयार झाला.

याठिकाणीं दुसरा असा आक्षेप येण्यासारखा आहे, की ' या पद्धतीने जागा आणि अक्षरांची (खिळ्यांची) संख्या कितीतरी अधिक

लागते त्याला काय करायचें ? ' आहे, आक्षेप पुष्कळसा खरा आहे; पण आतापर्यंत ज्या मुद्यांची चर्चा करून ही पद्धत काढली ते सोडून देतांहि सांगतां येतें, की 'जागा अधिक लागते' ह्मणणाऱ्यांनी इंग्रजी लिपीकडे तर पाहावेंच; शिवाय Cost-Acounting दृष्टीने टाइप, कंपोझिंग, कागद या एकंदर गोष्टी धरून या अधिक लागणाऱ्या जागेकडे पाहावें; मात्र हातीं लिहिण्यांत जागा जास्त लागत असली तर तो मुद्दा मात्र सवयीने डोळ्यांआड होणारा आहे. ' खिळे अधिक लागतील ' या ह्मणणाऱ्यांत छापखानेवाल्यांचा तरी नक्कीच समावेश होणार नाही.

पूर्ण शुद्ध स्वरूपाकडे

यापुढचा असा आक्षेप येईल, की ' सगळं खरं हो ! पण हें दिसायला वाईट दिसतं आहेना, त्याला काय करणार ? ' पण मला नाही वाटत ह्या आक्षेपाचें खंडन करावें ह्मणून. पदोपदीं आपल्याला सुंदरतेचा आणि कुरुपत्वाचा अनुभव येतो आहे त्याकडे पाहिलें पाहिजे जरा निरखून मात्र ! खरें ह्मणजे जोडाक्षरांसाठी तीं अर्धीमुर्धी अक्षरें; ते ' र फार ' उष्ट्र, दंष्ट्र; मृत, घृत; सुऱ्याने आजि सूर्याने; दऱ्यांत आणि दर्यांत यांमधले शब्दांच्या उच्चारांचे आणि ' र ' या अक्षरांचे हाल आणि रूपें पाहावतात काय ? ' मठ्ठ ' हा शब्द त्याच्या अर्थापासून कितीसा दूर आहे ? जे हाल इंग्लिशच्या शब्द रचनेंत आहेत त्यापेक्षा हे हाल कमी का आहेत ? काना, मात्रा, वेलांट्या, उकार ह्या खुणा आगंतुक नाहीत काय ?

या दिसायला का खरोखरीच चांगल्या आहेत ? यापेक्षा तिचे हाल किती करायचे आहेत ? ' आपली लिपि ' ह्मणून आपण कष्ट सोसून तिची जोपासना करणें हें आपलें कर्तव्य आहे हें मला कबूल आहेच; पण तिची जोपासना करण्याकरिता कां होईना आपल्याला जगतां यायला

पाहिजे ना ? नागरी लिपीच्या चालू रूपांत आपल्याला आपल्या भाग्याला उजाळा देतां येत नाहीच; पण फडफडणाऱ्या स्वरूपामुळे मागे राहिलेल्यांचें मात्र अज्ञानंधकाराचें भय वाढत आहे ह्मणून आज हा विचार करण्याची पाळी आली आहे.

जागतिक लिपि होण्याच्या दृष्टीने कोणाची योग्यता आहे हें पाहण्यासाठीं दिलेल्या ९ मुद्यापैकी ७ मुद्दे तंतोतंत (या विवेचनाप्रमाणे केलें तर) जमावें या स्वरुपापर्यंत आताचें विवेचन झालें आहे. (१) नागरीचें टेलप्रिंटिंग होऊं शकतें. (२) ॲटोमॅटिक कंपोझ करतां येतो. (३) मोनोटाईप होऊं शकतो. (४) ही वर्णमाला Tipe-writer वर बसववां येते. (५) ध्वनींचीं निश्चित् केलेल्या मूळगामी स्वरूपांची संख्या पुष्कळच कमी केलेली आहे. (६) हा मुद्दा मात्र पूर्ण स्वतंत्रच आहे. या छोट्या पुस्तकांत त्याचा समावेश होऊं शकत नाही. (७) हा मुद्दा मात्र अधिक बिकट झाला आहे—वेलांट्या, काना, मात्रा यांच्या सहाय्याने पूर्वी बरीच सुलभता तरी होती—कारण या अक्षरांची ठेवणच तशी आहे. इथून तिथून सारे टाईपरायटर पाहिले, की पुरी कल्पना होते. त्यांतील कित्येक अक्षरें, काना आणि अनुस्वार दूर दूर पळतात; ' उ '-कार, मात्रा, ' र 'कार, ' ऋ 'कार तर दर्शन द्यायला पुष्कळदा नाखूषच असतात. (८) हातांनीं कंपोझ करतां तोहि जलद होतो. (९) वळण सुंदर आहे... आता असा अवतार होत आहे.

ही पाहा आपुलकीची दृष्टि

आतापर्यंतचें वळण हुबेहुब रोमन लिपिप्रमाणे झालें. म्हणजे प्रत्येक अक्षर सुटेंसुटें—हात उचलून अलग लिहावयाचें. पण रोमन लिपीपेक्षा नागरी लिपींत भरभर लिहितां येणाऱ्या सोयीचा आपल्याला फायदा घेतां

येतो का तें पाहिलें पाहिजे. त्यायोगें नागरीचें जुनेंच वळण कायम ठेव-ल्याचेंहि श्रेय मिळणार आहे. आपण मागें नागरीच्या स्वरांच्या पूर्वीच्या ' बदली खुणा (Representatives) ' चुकीच्या असून शास्त्रशुद्ध नव्या ' बदली खुणा ' कशा आणि कोणत्या तयार होतात तें पाहिलेंच आहे. अर्थात् याठिकाणीं त्यांचा उपयोग करूं म्हणजे झालें. ' आ ' कारां-करिता पूर्वीचाच (ा) काना; ' इ ' कारां (वेलांटी) करिता सोयीनुसार दुसरी वेलांटी घेऊन ऱ्हस्वाकरिता एकदा आणि दीर्घाकरिता दोनदा; ' उ ' कारांकरिता ऱ्हस्व म्हणून एकदा आणि दीर्घ म्हणून दोनदा ' उ ' च; ' ए ' कारांकरिता ' ो ' अशी कानायुक्त मात्रा एकदा आणि ' ओ ' करिता हीच कानायुक्त मात्र दोनदा; ' ऐ ' आणि ' औ ' करिता अनुक्रमें ' ाी ' आणि ' ाउ ' घेऊं उदाहरणार्थ—' चिमी ' चें ' चीमीी '; ' कुलूप ' चें ' कउलउउप '; ' देवो ' च ' देवोो '; ' पै 'चें ' पाी '; ' हौस ' चें ' हाउस '—अर्थात् ' आई 'चें ' आ-ीी '; ' माऊ 'चें ' मा-उउ ' किंवा वाटल्यास अशा ठिकाणीं ' ी 'च्यापूर्वी - ही रेघ टाकण्याऐवजीं ' अ 'चा समावेश करावा. उदा.—' आ-ीी 'चें ' आअीी ' असें लेखन होय.

ा, ी, ो प, ब, र, व, ष यांची रुंदी फ, क, स या अक्षरांइतकी घेतली, की ही लिपि मोनोटाइप, ॲटोमॅटिक कंपोझ आणि टेलिप्रिंटिंग (दूर-ध्वनि—लेखन) होऊं शकते.

यांत कोणी अशी सुधारणा सुचवतील, की ' मग ' आ ' साठी तरी स्वतंत्र खूण कशाला ? दोनदा ' अ (अअ) ' लिहिला, की ' आ ' झणावा. तसेंच ' ऐ ' आणि ' औ ' यांना तरी स्वतंत्र खुणा का नकोत ? ' पण पहिल्या सुधारणेबद्दल हें लक्षांत ठेवायचें आहे, की स्वरांना

स्वतंत्र उच्चार असल्यामुळे त्याचा ' आ ' उच्चार न होता ' अअ ' असाच होतो. पण तोच व्यंजनापुढे आला, की त्यांत मिसळतो; उदा. 'कअ'='क'; पण ' कइअ ' = ' किअ '; तर दुसऱ्या सुधारणेबद्दल हेंच लक्षांत घेतांना आणखी असें पाहिलें पाहिजे, की ' ' अै ' आणि ' औ ' हे खरोखर स्वतंत्र उच्चार नाहीत; तर ते ' आअि ' आणि ' आउ ' असे उच्चार आहेत ' आणि एवढ्याचसाठी त्यांचा उच्चारानुरूप भेद दाखवितांना '—' या रेषेची मदत घ्यायाची. उदा.— 'पघ (आ) - इकघ (आ)= ' पाईका '; पण ' पघ (आ) इकघ (आ) ' = ' पैका '. पहिल्यांत ' घ - इ ' असा ह्मणुन स्वतंत्र उच्चार झाला. दुसऱ्यांस ' घइ ' ह्मणून एक उच्चार झाला.

या ठिकाणीं असा आक्षेप येण्यासारखा आहे, की ' ' का हो, ' इ '-कारांसाठी ' कानायुक्त वेलांटी ' नि ' ए (ऐ) ' कारांसाठी ' काना-युक्त मात्रा ' घेतां न् ' उ ' कारांसाठी मात्र ' कानायुक्त ' उ ' कार ' का घेत नाही ? " पण याला सरळ उत्तर आहेच, की आपल्या लिपीचें शक्य तों वळण न बदलतां कांही सोय करायची ह्मणजे ' वेलांटी ' आणि ' काना ' वरच ठेवून दिला; पण ' अक्षराखाली येणाऱ्या ह्मणुन उकाराची ' सोय ' होत नाही.

' अै [ऐ]' चा उच्चार ' आइ ' असाच होतो. तेव्हां ' काी ' ह्मणजे ' कै '; ' कोा ' ह्मणजे ' को ' आणि ' काउ ' ह्मणजे ' कौ ' हे ओघानेच पण शास्त्रयुक्त ठरविलें आहेच.

अकरावा अवतार

यानंतर या लिपीच्या शब्दरचनेचे कांही ढोबळ नियम सांगणें अवश्य आहे. [१] ऱ्हस्व, दीर्घ; अनुस्वार; अर्ध-अक्षर हे उच्चाराप्रमाणे लिहिणें.

[२] नामांच्या अनेक वचनांवर अनुस्वार देणें. [३] ' या खुणांचा इंग्रजी आणि त्या पद्धतीने लिहिल्या जाणाऱ्या इतर भाषांच्या लिप्यांत तिचा मूळचा ' ॲपॉस्ट्राफी ' चाच उपयोग करावयाचा असून नागरी-[संस्कृतोद्‌भव] सारख्या लिप्यांच्या भाषेंत तिचा अनुस्वाराकरिता उपयोग करावयाचा आहे. परंतु संभाषण पद्धतीचें वेळीं मात्र अर्धोच्चारित [नपुसकलिंगी शब्दांशी संबंध असलेल्या] शब्दावर अनुस्वार देणें. [३] जवळजवळच्या वाक्यांमधे किंवा एकाद्या विषयासंबंधीं लिहितांना अनुस्वाराचा संशय घेण्याजोगे दोन्ही शब्द आले तरच एकवेळ अनुस्वार देणें उदा.–का, कां; आकडा, आंकडा; नाव, नांव; पाच, पांच इत्यादि. [४] नपुसकलिंगी आणि त्यांशी संबंध असलेल्या शब्दावर अनुस्वार देण्याची जरूर नाही. [५] एकाला दुसरें अक्षर जोडलें, की त्या दुसऱ्या अक्षरांतला ' अ ' कार गाळावा. परंतु जोडाक्षरापुढील शब्दहि ' अ ' कारान्तच असेल तर [दोन्ही अक्षरें–जोडाक्षरेंच होण्याचा संभव वाटत असेल तर] पहिल्यांत ' अ ' कार ठेवावा. उदा.— ' स्वप्न ' यांत ' सव ' पुढे ' अ ' पाहिजे; पण ' पन ' पुढे त्याची जरुरी नाही. शब्दारंभीं स्वर आल्यास तो बाराखडी युक्त पाहिजे. एरवी नुसती खूण चालेल. उदा.–एक = ओक; पण सइ = सअ-ि ि [६] शब्दाच्या ज्या ठिकाणच्या उच्चारांत संशय उत्पन्न होण्यासारखा असेल त्या ठिकाणीं त्या दोन खुणांत छोटीशी एक आडवी रेघ [–] टाकावी. उदा. – ' पाइका ' हा शब्द ' पा िका ' असा लिहिला तर त्याचा ' पैका ' असाहि उच्चार होतो.

(१) ' आनहीक ' याचे ' आन्हिक ' आणि ' आणिक ' (२) ' पउनहा ' याचे ' पुन्हा ' आणि ' पुणा असे दोनदोन उच्चार

होतात. अशा वेळीं मध्ये ' ा ' आणि ' ि ' या दोहोंत - अशी रेघ—पा- िका; (१) मधल्या ' न ' आणि ' ह ' या दोहोंत ' आन-हीक ' (२) मधल्या ' न ' आणि ' ह ' मधे ' पुन-हा ' अशा रीतीने त्या त्या शब्दोचाराप्रमाणे ठेवावी (या पुढील नियम प्रत्यक्ष प्रचाराप्रमाणे ठरले जातील.)

रोमन लिपीशी ही लिपि ताडून पाहा. रोमन लिपीपेक्षाहि हिच्यांत (१) नागरीचें पूर्वीचेंच वळण कायम ठेविलें आहे. (२) रोमनप्रमाणे Spellings पाठ करण्याचा त्रास यांत नसून नागरीचा- ' उच्चारानुसारी लेखन ' आणि ' लेखनानुसारी उच्चार ' हाहि गुण कायम ठेवल्याचें हे दोन विशेष अधिकच आहेत.

कोठे ९४ घरांतील ९४ खिळे आणि कोठे २२७ (कोठे कोठे २६१) घरांतील ३८५ खिळे !!!

माझे प्रसिद्ध्यौत्सुक शोध

जागतिक लिपि

१ देवनागरी

(हातीं व छापण्यासाठी)

२ रोमन

(छापण्यासाठीं)

३ इटॅलिक

(हातीं लिहिण्यासाठी)

४ मोडी ”

१ अद्यावत् ‘ गान-साथी ’ (हार्मोनियम)

आगामी

मशिनरी — — — ?

फोटोग्राफी — — ?

रेकॉर्डिंग — — — ? ? ?

पुढील आवृत्ति

अधिक आकर्षक स्वरुपांत

प्रा त्य क्षि क

अिसाप आणि कोंबडीं

'अिसाप-नीति' या ग्रंथाचा कर्ता जो अिसाप तो पहिल्याने अेका गृहस्थाच्या घरीं गुलाम होता. तेथे अेका कुंपणांत कांही कोंबडीं पाळलीं होतीं. त्यांजकडे तो अेके दिवशीं लक्षपूर्वक पाहात बसला होता. अिसापासारखा चतुर मनुष्य यःकश्चित् कोंबड्यांकडे पाहात बसला आहे हें पाहून लोकांस मोठें आश्चर्य वाटलें. व त्यांचा अेक घोळका तेथे जमा झाला. त्यांजकडे पाहून अिसाप म्हणाला, 'ह्या मूर्ख कोंबड्यांचें अनुकरण मनुष्यांनी करावें, याचें मला मोठें आश्चर्य वाटतें!' लोकांनी विचारलें, 'कोणत्या गोष्टीचें अनुकरण?' अिसाप म्हणाला, 'हीं कोंबडीं ज्या मानाने ओरडतात, त्या मानाने उकिरडा उकरण्याचें काम त्यांजकडून होत नाही. आणि माणसेंहि असेंच करितात; कारण कामापेक्षा त्यांची बडबडच नेहमी अधिक असते.'

ईसाप आनही को ि मबडी ि'

'ईसाप-नी ति'या गरअनतहाचा कअररता जो ि ईसाप तो ि पअहीलयानो एका गऋहअसतहाचया गहअरी ि' गउलाम हो ि ता. तोतहो एका कउमपनहात काही ि को ि मबडी ि' पालहली ि हो ि ती ि. तया' जकअडो तो ि अ ि को दीवसही ि लअकषपउउरर-वअक पाहात बअसला हो ि ता. ईसापासारकहा चअतउर मअनउ-षय य:कअसहचीत को ि मबडया'कडो पाहात बअसला आहो हो पाहउउन लो ि का'स मो ि ठहो आसहचअररय वाटलो. वअ तयानचा ओक गहो ि लहका तोतहो जअमा जहाला. तया'जकअडो पाहउउन ईसाप महअनहाला, 'हया मउउररकह को ि मबडया'चो अनउकअरअनह मअनउषया'नी ि कअरावो, याचो मअला मो ि टहो आसहचअररय वाटतो.' लो ि का'नी ि वीचारलो, 'को ि नहतया गो ि षटी ि चो अनउकअरअनह?' ईसाप महअ-नहाला, 'ही ि को ि मबडी ि' जया मानानो ओ ि रअडतात, तया मानानो उकीरडा उकअरनहयाचो काम तया'जकअडउउन हो ि त नाही ि. आनही मानहसोही असोच कअरीतात; कारअनह कामापोकषा तयानची ि बअडबअडअच नोहअमी ि अदहीक असतो.'

ઈસાપ અને કુકડી

'ઈસાપ-નીતિ' આ ગ્રંથનો કર્તા જે ઈસાપ તે પહેલાં એક ગૃહસ્થના ઘેર ગુલામ હતો. ત્યાં એક વાડામાં કેટલીક મરગીઓ પાળી હતી. તેની તરફ એક દિવસ ધ્યાનપૂર્વક જોતો બેઠો હતો. ઈસાપ જેવો ચતુર માણસ ક્ષુલ્લક મરગી તરફ જોતોબેઠો છેડા એ જોઈ લોકોને મોટું આશ્ચર્ય થયું અને તેમનું એક ટોળુ ત્યાં ભેગું થયું. તેની તરફ જોઈ ઈસાપ બોલ્યો 'આ મૂર્ખ મરગીઓનુ અનુકરણ માણસોએ કરવુ એનું મને મોટું આશ્ચર્ય થાય છે.' લોકોએ પૂછ્યું 'કઈ બાબતનું અનુકરણ ?' ઈસાપ બોલ્યો 'આ મરગીઓ જેટલા પ્રમાણમાં બૂમો મારે છે તેટલા પ્રમાણ ઉકરડો ખોતરવાનું કામ તેનાથી થતું નથી. અને માણસો પણ આમજ કરેછે; કારણ કામ કરતા તેમની બડબડજ હમેશા વધ રે હોય છે.'

अी ीसाप अनो कउकडी ी.

‘ अी ीसाप-नी ीती ’ आ गरअनतहनो ो कअररता जो अी ीसाप तो पअहोला ओक गऋहअसतहअना गहोर गउलाम हअतो ो. तया ओक वाडामा कोटलीक मअरगी ी ो ो पालही ी हअती ी. तोनी ी तअरअपह ओक दीवअस दहयानअपउउररवअक जो ोतो ो बोटहो ो हअतो ो. अी ीसाप जोवो ो चअतउर मानहअस कषउल्लअक मअ-रगी ी तअरअपह जोतो ो बोटहो ो चहोडा जो ो ी ी लो ोको ोनो मो ोटउ आसहचअररय तहअयउ अनो तोमनउ ओक टो ोलहउ तया बहोगउ तहअयउ. तोनी ी तअरअपह जो ो ी ी अी ीसाप बोल्यो ो, ‘ आ मउउररकह मअरगी ी ो ोनउ अनउकअरअनह मानहसो ो- ो कअररयउ ओनउ मअनो मो ोटउ आसहचअररय तहाय चहो.’ लो ोको ो- ो पउचहयउ, ‘ कअ- ी ी बाबअतनउ अनउकअरअनह ? ’ अी ीसाप बो ोल्या, ‘ आ मअरगी ी ो ो जोटला परअमानहमा बउउमो ो मारो चहो तोटला परअमानह उकीरडो ो कहो ोतअरवानउ काम ;तोनातही ी तहअतउ नअतही ी. अनो मानहसो ो ो- पअनह काम कअरता तोमनी ी आमअज कअरो चहो; कारअनह काम कअरता तोमनी ी बअडबअडअज हअममोसहा वअदहारो हो ोय चहो.’

ईसाप और मुरगीयाँ

'ईसाप नीति' का कर्ता ईसाप पहले सभ्य गृहस्थ के यहा गुलाम था। वहां अदाते मे कुछ मुरगीयाँ पलती थीं। एक दिन वह उनकी ओर ध्यानपूर्वक देख रहा था। ईसाप जैसा बुद्धिमान् मनुष्य तुच्छ मुरगियों को देखने मे मग्न है. यह देख लागों को बडा आश्चर्य हुवा और वहां एक खासी भीड इकट्ठी हो गई। उनकी ओर देख कर ईसाप बोला:—" इन मूर्ख मुरगियों का अनुकरण मनुष्य को करते देख मुझे बडा आश्चर्य होता है। लोगों ने पूछा—"किस बात का अनुकरण"! ईसाप ने कहा—"जितना ये मुरगियाँ चिल्लाती हैं, उतना वे कचरा बीनने काम नहीं करती. और मनुष्य भी वैसा ही करते हैं. कारण काम की अपेक्षा वे बड-बड ही ज्यादा करते हैं."

अी ीसाप आउर मउरगी िया ’

‘अी ीसाप—नी िति’ का कअरता अी ीसाप पअहअलो ओक गऋ-हअसतह को यअहा गउलाम तहा. वअहा अदातो मो कउचह मउरगीया’ पअलती ी तही ी. ओक दीन वअह उनकी ी ओर दहयानपउउरखअक दोकह रअहा तहा. अी ीसाप जा ीसा बउदही-मान मअनउषय तउचचह मउरगीयो ो’ को ो दोकहनो मो मअ-गन हा ी, यअह दोकह लो ीगो ो’ को ो बअडा आसहचअररय हउा आउर वअहा ओक कहासी ी बही ीउ अीकअटहटही ी हो ो-गअी ी. उनकी ी ओर दोकह कअर अी ीसाप बो ोला, ‘अीन मउउररकह मउरगीयो ो’ का अनउकअरअनह मअनउषय को ो कअरतो दोकह मउजहो बअउा आसहचअररय हो ोता हा ी.’ लो ीगो ो’नो पउउचहा, ‘कीस बात का अनउकअरअनह?’ अी ीसापनो कअहा, ‘जीतना यो मउरगीया’ चीललाती ी हा ी उतना वो कअचरा बी ीननो का काम नअही ी कअरती ी. अउर मअनउषय बही ी वा ीसाही कअरतो हा ी कारअनह काम की ी अपोकषा वो ो बअडबअडही जयादा कअरतो हा ी.’

ಇಸಾಪ ಮತ್ತು ಕೋಳಿಗಳು.

'ಇಸಾಪ ನೀತಿ' ಈ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಬರೆದ ಇಸಾಪನೆಂಬವನು ಮೊದಲು ಒಬ್ಬ ಶ್ರೀಮಂತ ಗೃಹಸ್ಥನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗುಲಾಮನಾಗಿದ್ದನು. ಅಲ್ಲಿ ಅವನು ಒಂದು ಬಾಗೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕೋಳಿಗಳನ್ನು ಸಾಕಿದ್ದನು. ಅವನು ಒಂದು ದಿವಸ ಅವುಗಳ ಕಡೆಗೆ ಲಕ್ಷಪೂರ್ವಕ ನೋಡುತ್ತ ಕುಳಿತು ಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಇಸಾಪನಂಥ ವಿದ್ವಾನ ಮನುಷ್ಯನು ಕ್ಷುಲ್ಲಕ ಕೋಳಿಗಳ ಕಡೆಗೆ ನೋಡುತ್ತ ಕುಳಿತದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಜನರಿಗೆ ಬಹಳೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವೆನಿಸಿತು ಮತ್ತು ಅವರ ದೊಂದು ಗುಂಪು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿತು.

ಅವರ ಕಡೆಗೆ ನೋಡಿ ಇಸಾಪನು ಅಂದದ್ದೇನಂದರೇ ಈ ತಿಳಿಗೇಡಿ ಕೋಳಿಗಳ ಹಾಗೆ ಮನುಷ್ಯನು ಮಾಡುವದೆಂದರೇ ಇವರದು ನನಗೆ ಬಹಳೇ ಆಶ್ಚರ್ಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಆಗ ಜನರು ಕೋಳಿಗಳ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವದೆಂದರೇ ಎನು ಎಂದು ಕೇಳಿದರು.

ಅದಕ್ಕೆ ಇಸಾಪನು ಕೋಳಿಗಳು ಬರೇ ವದಿರಾಡೀ ತಿಪ್ಪೆಗಳನ್ನು ಕೆದರೀ ಹೊಲಸು ಮಾಡುವಂತೆ ಜನರದು ಬರೇ ವದರಾಡುವದೇ ಯಾವಾಗಲೂ ಹೆಚ್ಚಿರುತ್ತದೆ.

ईसाप मअततउ को ।लहीगअलहउ.

'ईसाप-नी ।ती' ई । पउसतअक-वअननउ बअरअद ईसाप नोमब अवअनउ मअद्अलउ वअबब सहरी ।म'त गऋहअसतह मअनोयअलली गउलाम नागीदअननउ. अलली अवअनउ वअनदउ जागोयअलली कोलअवउ को ।लहीगअलहअननउ साकीदअननउ. अवअनउ वअनदउ दीवअस अवउगअलहकअडीगो लअकषअ-पउउररवअक नो ।डउतत को ।लहीतउ को ।'डीददनउ. ईसापन'तह वीदवान मअनउषयनउ कषउललक को ।लहीगअलहकअडीगो नो ।डउतत कउलहीतअदद-ननउ नो ।डी जअनअरीगो बअहअलही आसहचअररय वोनीसीतउ. मअततउ अवअर वअनदउ गउमपउ अललीगो ब'दीतउ. अवअरकअडीगो नो ।डी ईसापनउ अ'ददोन'दअरो, 'ई । तीलहीगोडी को ।लहीगअलह हागो मअनउषयनउ माडो ।वअदो'दअरो ईवअरअवउ नअनअगो बअहअलहो आसहचअररय वोनीसउततदो. आग जअनअरउ को ।लहीगअलह हागो माडो ।वअदो'दअरो ओनउ यअनदउ कोलहीवअरउ अदअकको ईसापनउ को ।कहीगअलहउ बअरो वअदीराडी तीपपोगअलहअननउ कोदअरी हो ।लअसउ माडो ।व'तो जअनअरअदउ बअरो वअदअराडउवअदो यावागअलउ होचची-रउततदो.

टकल्या घोडेस्वार

एका म्हाताऱ्या घोडेस्वाराच्या डोकीचे सगळे केस गळून पडल्यामुळे त्याच्या डोक्यास मोठें टक्कल पडलें. तें लपवावें म्हणून तो कृत्रिम केसांचा टोप आपल्या डोक्यास घालीत असे. एके दिवशी इतर कांही घोडेस्वारांबरोबर तो शिकारीस जात असतां अकस्मात् वाऱ्याच्या सोसाट्याने त्याच्या मस्तकावरील टोप उडून गेला व त्याचें टक्कल सर्वांच्या दृष्टीस पडलें. तें पाहून त्याचे साथीदार व रस्त्यांतील इतर लोक त्याची थट्टा करून हसूं लागले. तेव्हा तो स्वतः मोठ्याने हसून म्हणाला, 'अहो, माझे जे स्वतःचे केस होते तेहि जर माझ्या डोक्यावर राहिले नाहीत तर हे कृत्रिम केस उडून जातील यांत आश्चर्य तें काय?'

तात्पर्य — लोक आपली थट्टा करूं लागले असतां आपणहि न रागावतां स्वतःची थट्टा करूं लागावें म्हणजे त्यांची थट्टा आपोआप बंद पडेल.

ટાલપડેલો ઘોડેસ્વાર

એક ઘરડા ઘોડેસ્વારના માથાના વાળ ગળી ગયાથી તેના માથાને મોટી ટાલ પડી હતી અને તે છુપાવવા માટે તે કૃત્રીમ વાળનો ટોપ પોતાના માથાપર લગાવતો હતો. એક દિવસે બીજા ઘોડેસ્વારોની સાથે શીકારે જતાં એકાએકી પવનથી તેના માથાનો ટોપ ઉડી ગયો અને તેની ટાલ બધાંની નજરમાં આવી. આ જોઇને તેના સાથીદાર રસાલામાંના બીજા લોકો તેની મશ્કરી કરી હસવા લાગ્યા. આ ઉપરથી એ જોરથી હસીને કહેવા લાગ્યા, કે "મારા પોતાના વાળ જયારે મારા માથાપરથી ગયા ત્યારે આ કૃત્રીમ વાળ ઉડી જાય તેમાં આશ્ચર્ય શું છે?"

તાત્પર્ય—લોકો પોતાની મશ્કરી કરે તો રીસ ન ચઢાવતાં પોતે પોતાની મશ્કરી કરવી જેથી સામેવાળાની મશ્કરી એની મેળેજ બંદ પડશે.

चांद्‌वाला सवार

किसी एक घुडसवार के सिर के बाल झडकर उसके सिर पर एक बडी सी चांद् पड गई थी। उसे छिपाने के लिये वह बालों का एक बनावटी टोप पहिना करता था। एक दिन वह अन्य सवारों के साथ शिकार के लिये जा रहा था। एकाएक हवा के झोके से उसके सिर पर का टोप उड गया और उसकी चांद् सबको दिख गई। चांद् को देख उसके साथी और दूसरे राहगीर उसका मजाक करने लगे। तब वह जोरोंसे हँस कर कहने लगा 'अरे! जब मेरे अपने कुदरती बाल ही न रहे तो इन बनावटी बालों का उड जाना कौनसे आश्चर्य की बात है?'

तात्पर्य—लोग अपनी हँसी करने लगे तो गुस्सा न होते हुए मनुष्य यदि अपनी हँसी आप भी करने लगे तो लोगों का हँसना बंद हो जाता है।

चा'द्वाला सअवार

कीसी ी ओक गहउडअसवार को सीर को बाल जहअड-कअर उसको सीरपअर ओक बअडी ीसी ी चा'द पअड गअ- ी ी तही ी. उसो चहीपानो को लीयो वअह बालो ो'का ओक बअना-वटी ी टो ोप पअहीना कअरता तहा. ओक दीन वअह अनय सअवारो ो'की सातह सहीकार को लीयो जा रअहा तहा. ओका-ओक हअवा को नहो ोको सो उसको सीरपअर का टो ोप उड गअया आउर उसकी ी चा'द सअबको ो दीकह गअ- ी ी. चा'द को ो दोकह उसको सातही आउर दउउसरो राहगी ीर उसका मअजाक कअरनो लअगो. तअब वअह जो ोरोसो ह ँनस कअर कअहअने लअगा, ‘अरो, जअब मोरो अपनो कउदअरती ी बालही नअ रअहो तो ो ईन बअनावटी ी बालो ो' का उड जाना काउनसो आसहचअररय की ी बात हा ी?'

तातपअररय — लो ोग अपनी ी ह ँनसी ी कअरनो लगो तो ो गउससा नअ हो ोतो हउ ो मअनउषय यअदी अपनी ी ह ँनसी ी आप-ही कअरनो लअगो तो ो लो ोगो ो'का ह ँनसना ब'द हो ो जाता हा ी.

ಟಕ್ಕಲ ಬಿದ್ದ ಕುದುರೆಯ ಸ್ವಾರ.

ಒಬ್ಬ ಮುದುಕ ಕುದುರೆಯ ಸ್ವಾರನ ತಲೆಯ ಕೂದಲುಗಳೆಲ್ಲವೂ ವುದುರೀ ಹೋದದ್ದರಿಂದ ತಲೆಗೆ ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಟಕ್ಕಲ ಬಿದ್ದಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವದರ ಸಲುವಾಗಿ ಅವನು ಕೃತ್ರಿಮ ಕೂದಲಿನ ಟೋಪಣವನ್ನು ತನ್ನ ತಲೆಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಒಂದು ದಿವಸ ಬೇರೆ ಕೆಲವು ಕುದುರೆಯ ಸ್ವಾರರೊಡನೆ ಅವನು ಶಿಕಾರಿಗೆ ಹೋಗುವ ಮುಂದೆ ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಗಾಳಿಯ ಜೋರಿನಿಂದ ಅವನ ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಟೋಪಣವು ಹಾರಿ ಹೋಯಿತು. ಇದರಿಂದ ಅವನ ಟಕ್ಕಲವು ಎಲ್ಲರಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿತು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ಅವನ ಕೂಡ ಬಂದ ಜನರು ಮತ್ತು ಈತರ ಹಾದಿಕಾರರು ಅವನ ಚೆಷ್ಟೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಗ ಹತ್ತಿದರು. ಆಗ ಅವನು ಸ್ವತ: ದೊಡ್ಡಧ್ವನಿಯಿಂದ ನಕ್ಕು ಗೆಳೆಯರೇ ನನ್ನ ಸ್ವತಾ:ದ ತಲೆಯ ಮೇಲಿದ್ದ ಕೂದಲುಗಳು ಸಹ ಉಳಿಯದೆ ಇದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕೃತ್ರಿಮ ಕೂದಲುಗಳು ಹಾರಿ ಹೋದದ್ದು ಎನು ಆಶ್ಚರ್ಯವೆಂದು ಅಂದನು.

(ತಾತ್ಪರ್ಯ) ಜನರು ನಮ್ಮ ಚೇಷ್ಟೆಯನ್ನು ಮಾಡಹತ್ತಿದ್ದರೆ ನಾವು ಸಿಟ್ಟಿಗೇಳದೆ ಸ್ವತಾ:ದ ಚೆಷ್ಟೆಯನ್ನು ತಾವೇ ಮಾಡಿಕೋಳ್ಳಬೇಕು ಅಂದರೆ ಅವರು ಮಾಡುವ ಚೇಷ್ಟೆಯು ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾನೇ ನಿಂತು ಹೋಗುತ್ತದೆ.

टअककळ बीद्द कउदउरोय सवार

वअबत्र मउद उक कउदउरोय सवारअनअ तअळोय कडउदअळउ गअळहोळ्ळवउ उदउरी हो ादअददरीनद तळोगो दो ाडड दो ानदउ टअककरु बीददीततउ. अद्अननउ मउचची को ाळहळहउ-वअद्अर सअळउवागो अवअनउ कऋतरीम कउउदअळीन टो ापअनह वअननउ तअनन तअळीगो हाको को ाळहळहीततीददनउ. वअन-दउ दीवअस बोरो कोळअवउ कउदउरोय सवारअ रो ाडअनो अवअनउ सहींकारीगो हो ागउअमउनदो अकसमातताागो गाळहीय जो ारीनीनद अवअनअ तअळोयअमोळीनअ टो ापअनहअवउ हारीहो ा- ातउ. अीदअरीनद अवअनअ टअककळअवउ यअळळीगो कानहीसीतउ. अीदअननउ नो ाडी अवअनअको ाड बअनद जअ-नअरउ मअततउ अी ागअर हादीकारअरउ अवअनअ चोषटोयअ-ननउ माडीनअगअ हाततीदअरउ आग अवअनउ सवअतः दो ाडड दहवअनी- ानद नअककउ 'गोळहोयअरो, नअनन सवअतःद तअळोय मोळीनदद कउउदअळउगअळहउसअहअ उळहीयअदो अीदद पअकषदअळळी कऋतरीम कउदअळउगळहउ हारी हो ादअ-ददउ अोनउ आसहचअररय- वोनदउ अनदअनउ.'

तातपअररय — जअनअरउ नोमम चोषटोयअननउ माड हाततीदअरो नावउ सहीटटीगोळहअदो सवअतःद चोषटोयअननउ तावो माडीको ाळहळह बोकउ. अनदअरो अवअरउ माडउव चोषटोयउ तअननषटअकको तानो नीनतउ हो ागउततदो.

शाळेच्या शिपायास —

(चाल—गेलें तुझ्यावर जडून, रामा—)

ये रे, शिपाइदादा, धावून शिपाया,
ये रे, शिपाइदादा, धावून ॥ धृ ॥

गेला रात्रीं सिनेमास का ?
त्रास झाला तुला वा उगा
उठला नाहीस का रे, ह्मणुन ? —

झाला सैंपाक नाही का रे ?
का अजीर्ण झालें सारें ?
कां आलास नाही अजून ? —

की धरून निघतां आधी —
का पडलास वाटेमधीं ?
गेली मोटार पायावरून ?

यावयास उशिरा अशी
लागे संवय तुजला कशी ?
का दिला कुणी तुज हाकलून ? —

बघ पाऊस येतो किती !
थंडि वाजे हुः हुः हूः ! अती
गेलों पहा कसा मी भिजून ! —

कुणि मुलेंहि आलीं नाही,
सुट्टि असो कि शाळा कांही
बघ जातों घरीं मी पळून.—

' पूर्णिमा ' साप्ताहिकांत एका टोपण नांवावर प्रसिद्ध.

सहाळहाचया सहीपायास

(चाळ – गोळो तउजहयावअरअ जअडउउन, रामा –)

यो रो, सहीपा-ीदादा, दहावउउन । सहीपाया,
यो रो, सहीपा-ीदादा, दहावउउन ॥ दहऋ. ॥

गोला रातरीी सीनोमास का ?
तरासअ जहाला तउला वा उगा ?
उटहला नाहीीस का रे, महअनहउउन ? —

जहाला सा ीपाक नाहीी का रो ?
का अजीीररनह जहालो सारे ?
का' आलाअस नाहीी अजउउन ! —

कीी गहअरउउनअ नीगहअता आदहीी —
का पअडलास वाटोमअदहीी
गोली मोीटार पायावअरउउन ? —

यावअवास उसहीरा असहीी
लागो सअवअय तउजअला कअसहीी ?
का दीला कउनहीी तउजअ हाकलउउन ? —

बअगहअ पा-उउस योतोी कीतीी !
तहअनहडी वाजो हउः हउः हउउः ! अतीी
गोलोी पअहा कअसा मीी बहीजउउन ! —

कउनही मउलो'ही आलीी नाहीी,
सउटटी असोी की सहालहा काहीी
बअगहअ जातोी गहअरीी मीी पअलहउउन. —

आगामी ' शिशु-गान ' मधून.

बा. ग. टा. पद्धतीची कंपोझिंग केस

१	२	३	४	५	६	७	८
।	“	”	+	×	÷	॰	९
क	ग	च	ज	ट	ड	त	द
ङ	न		म		ह		ऋ
ञ	ा		ी		ो		ज्ञ
—	‿	अ		उ		!	?
प	ब	य	र	ल	व	ष	स
.	,	:	;	ऽ	*	१स्पे.	काड्रेट
‘	’	(	)	....	२स्पे.		

या अवघ्या ६२ घरांत सर्व लिपि बसते. (वास्तविक दुसऱ्या ओळींतील पहिल्या ६ खुणांचीहि तितकीशी जरुरी नाही. त्याठिकाणीं वाटल्यास अितर खुणा ठेवतां येतील.) शेवटच्या ओळींतील पहिलें आणि तिसरें अशींही दोन घरें कमीच लागतात.

यांतहि Capital आणि Small (साधी आणि जाड) अशा दोन केसेस करून अिंग्रजीप्रमाणे छापल्यास ... ?

वन्दे मातरम् !

वअनदो मातअरअम !

वअनदो मातअरअम !
सउजअलाम, सउपहअलाम,
मअलअयअजअ सही ितअलाम,
सअसहयसहाम अलाम
मातअरअम !

सहउबहरअजो ितसनाम पउलअकीतअयामीनीम,
पहउलल-कउसउमीतअ दरउमअदअलअसहो िबहीनीम,
सउहासयीनीम, सउमअदहउर-बहाषीनहीम
सउकहअदाम, वअरअदाम
मातअरअम !